

พระยาศรีโคตรบอง: วีรบุรุษมอญ-เขมร*

สุรัชย์ ชินบุตร**

บทคัดย่อ

ในยุคก่อนประวัติศาสตร์บริเวณที่เรียกว่าประเทศไทยในปัจจุบัน มีกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์อาศัยอยู่ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ใช้ภาษามอญ-เขมร บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่าพระยาศรีโคตรบองคือใคร และเป็นวีรบุรุษของกลุ่มใด ผู้วิจัยรวบรวมเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระยาศรีโคตรบองทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและมุขปาฐะทั้งในประเทศไทย แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และที่เมืองบัตัมบอง ประเทศกัมพูชา และเก็บข้อมูลในพิธีบูชาพระยาศรีโคตรบองทั้ง 3 ประเทศด้วยเช่นกัน

ผลการศึกษาพบว่า พระยาศรีโคตรบองเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีบทบาทอยู่ในดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งครอบคลุมดินแดน เวียงจันทน์ เมืองท่าแขก แขวงคำม่วน สปป.ลาว จังหวัดหนองคาย จังหวัดนครพนม ประเทศไทย ซึ่งแต่ก่อนเคยอยู่ในอาณาจักรล้านช้าง เรื่อยไปถึงดินแดนภาคกลางของประเทศไทย ในแถบจังหวัดพิจิตร ลพบุรี สุโขทัย และยังเข้าไปมีอิทธิพลในเมืองพระตะบอง ประเทศกัมพูชา ผ่านตำนานและเรื่องเล่าในแต่ละพื้นที่ การรับรู้เรื่องราวของพระยาศรีโคตรบองมีอยู่ 2 ลักษณะคือ ประการแรกพระยาศรีโคตรบองเป็นคณาธิปไตยที่มีความกล้าหาญสามารถปราบศัตรูลงได้และได้รับการยกย่องเป็นปรัมภชาติวิบุติ ประการที่สอง พระยาศรีโคตรบองเป็นกษัตริย์ที่มีอำนาจจนคนส่วนใหญ่เกรงกลัวและ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง พระยาศรีโคตรบอง: ความสัมพันธ์และบทบาทของเรื่องเล่าพื้นบ้านในชุมชนลุ่มน้ำโขง ได้รับทุนสนับสนุนงานวิจัยประจำปี พ.ศ. 2559 โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ติดต่อได้ที่: surachai.ch@snru.ac.th

สามารถขยายแผ่นดินไปยังที่ต่าง ๆ ความสำคัญดังกล่าวจะเห็นได้จากแต่ละกลุ่มชน ได้สร้างอนุสาวรีย์ขึ้น เพื่อกราบไหว้บูชา มีการสร้างเครื่องรางไว้บูชา กลุ่มชาวลาว ที่ สปป.ลาว จัดให้มีพิธีกรรมบูชาพระยาศรีโคตรบอง อย่างยิ่งใหญ่ ผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งพ่อเมืองพิจิตรจะต้องมากกราบไหว้พระยาศรีโคตรบอง และที่เมืองบัตตัมบอง ประเทศกัมพูชา พระยาศรีโคตรบองได้กลายเป็นผีอารักษ์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเมือง สะท้อนให้เห็นว่าในขณะที่ไม่มียุทธชาติเกิดขึ้นพระยาศรีโคตรบองได้รับการยกย่อง เป็นวีรบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์ในดินแดนสุวรรณภูมิ ดังนั้นพระยาศรีโคตรบองจึงเรียกได้ว่าเป็น วีรบุรุษกลุ่มมอญ-เขมร

คำสำคัญ: พระยาศรีโคตรบอง; วีรบุรุษท้องถิ่น; เรื่องเล่าพื้นบ้าน

Phraya Sri Kodtrabong: Mon-Khmer Heroes.

Surachai Chinnabutr**

Abstract

During prehistoric times in the area known today as Thailand, there lived various ethnic groups, especially peoples who spoke Mon-Khmer languages. This paper then aims to investigate who Phraya Sri Kodtrabong was and of which ethnic groups he was a hero. The researcher compiled stories about Phraya Srihodtrabong, both written and oral, in Thailand, Khamuan Province of the Lao People's Democratic Republic and in Batdambang Province of Cambodia and collected data on the worship of Phraya Sri Khodtrabong from the three countries as well.

It was found that Phraya Sri Kodtrabong was a legendary hero influential in an area covering the plain of the Mekhong Basin including Vientiane, the town of Tha Khaek, and Khammoun Province of the Lao PDR and Nong Khai and Nakhon Phanom Provinces of Thailand, which formerly were the Kingdom of Lan Xang, extending into the Central Region of Thailand to what is today the provinces of Phichit, Lopburi, and Sukhothai, and reaching Batdambang in Cambodia. Data from the field reveals that today in the three

* This article is part of research paper on "Praya Sikhottabong: The Relationship and the role of Folk Narratives in the Mekong Riverine Communities.

** Assistant professor, Department of Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Sakon Nakhon Rajabhat University, e-mail: surachai_ch@snru.ac.th

countries, there are two types of perception of Phraya Sri Kodtrabong. In the first, Phraya Sri Kodtrabong was an ordinary person who had courage and was able to subdue his enemies and so was proclaimed the founder of a kingdom; in the second, Phraya Sri Kodtrabong was a king so powerful that most people were afraid of him and he was able to expand his realm. Importantly, it was found that each group of people constructed a shrine and made amulets to worship Phraya Sri Kodtrabong. People in the Lao PDR. people hold grand ceremonies to express their reverence for Phraya Sri Kodtrabong. Those who are to become the governor of Phichit Province have to pay homage to Phraya Sri Kodtrabong. In Cambodia, Phraya Sri Kodtrabong became a guardian spirit which symbolizes the city of Battambang. This indicates that while associated with no particular nation, Phraya Sri Khotrabong was regarded as a hero of ethnic groups in mainland Southeast Asia. Therefore, Phraya Sri Kodtrabong is the Mon-Khmer hero.

Keyword: Phraya Sri Kodtrabong; Local Heroes; Folk Narrative

1. บทนำ

จากหลักฐานทางโบราณคดีเชื่อได้ว่าเมื่อ 4,000 ปีที่แล้ว กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิ เช่น มอญ ลาว เขมร ไทย ล้วนมีบรรพบุรุษร่วมกัน กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดวัฒนธรรมและความเชื่อหลายอย่าง คล้ายๆ กัน จนเมื่อชาติพันธุ์ต่างๆ เหล่านี้รับเอาอารยธรรมจากจีนและอินเดีย กลุ่มคนเหล่านี้จึงได้มีการผสมผสานวัฒนธรรมและความเชื่อดั้งเดิมของตนเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ จนกลายเป็นอัตลักษณ์ประจำเผ่าของตน และมีเรื่องเล่าประจำกลุ่มสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

เรื่องเล่าพื้นบ้าน ตำนาน พงศาวดาร และพิธีกรรม จึงเป็นหลักฐานสำคัญอีกรูปแบบหนึ่งที่ทุกกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีใช้เหมือนกันหรืออาจจะแตกต่างจากกันไปบ้างตามบริบทของท้องถิ่น เรื่องเล่าที่ปรากฏว่าส่วนใหญ่แล้วจะมีลักษณะเป็นอุดมคติมีความหมายในทางนามธรรมมากกว่ารูปธรรม ซึ่งในแต่ละสังคมได้นำเอาเรื่องเล่าดังกล่าวมาใช้บอกเล่าเรื่องราวของบุคคลสำคัญเพื่อให้ง่ายต่อการบอกเล่าและสืบทอดเรื่องเล่า นิทาน ตำนานส่วนหนึ่ง จึงสร้างบุคคลอันเป็นสัญลักษณ์ของอุดมคติขึ้นมา โดยที่บุคคลดังกล่าวอาจเคยมีหรือไม่มีตัวตนอยู่จริงในประวัติศาสตร์ บุคคลดังกล่าวจึงถูกเรียกว่า “วีรบุรุษ” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536, น. 1-3)

สุกัญญา สุจนายา (2556, น. 21) กล่าวว่า เรื่องเล่าพื้นบ้าน (Folk narrative) หมายถึงการเล่าเรื่องด้วยร้อยแก้วที่เล่าสืบทอดกันมาโดยมีโครงเรื่องง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนง่ายต่อการจดจำ เป็นสมบัติของชุมชนไม่มีใครเป็นเจ้าของ แต่ทุกครั้งที่มีการเล่าผู้เล่าจะเป็นเจ้าของเพราะมีการผูกเรื่องขึ้นใหม่ถึงแม้จะใช้โครงเรื่องเดิมก็ตาม

ศิราพร ณ ถลาง (2558, น. 13) ให้ความหมายของเรื่องเล่าพื้นบ้าน ว่า หมายความว่ารวมถึงนิทานพื้นบ้าน (Folktale) ที่สืบทอดกันอยู่ในสังคมประเพณีเช่น นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ นิทานประณิณ ตำนานพื้นบ้าน และเรื่องเล่าของชาวบ้านหรือคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ใช้อธิบายประวัติและความเป็นมาของประเพณีพิธีกรรมของท้องถิ่น

เมื่อกลุ่มชนมีการก่อตั้งบ้านเมืองของตนเองขึ้นมา ในประวัติศาสตร์และความ

เป็นมาจะพบว่ามีเรื่องราวเกี่ยวกับผู้นำของแต่ละชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้อง สุกัญญา สุธงษา (2542) พบว่าผู้นำชุมชนหรือวีรบุรุษโบราณจะพบได้ใน 2 ลักษณะ ประการแรกเรียกว่า วีรบุรุษในทางประวัติศาสตร์ คือบุคคลที่ถูกบันทึกไว้ในทางประวัติศาสตร์ พงศาวดาร สามารถระบุได้ว่ามีชีวิตอยู่ในช่วงใด มักมีการกล่าวขานของวีรกรรมในด้านต่างๆ เช่น การศึกสงคราม การขยายดินแดน ประการที่สอง เรียกว่า วีรบุรุษทางวัฒนธรรม เป็นผู้วางรากฐานทางวัฒนธรรมบางอย่างให้กับชุมชน เพื่อให้เป็นแบบแผน พฤติกรรม วิถีชีวิต จารีตประเพณี และความเชื่อแก่ชุมชน วีรบุรุษประเภทนี้จะไม่ปรากฏชื่อในทางประวัติศาสตร์ จะพบในเรื่องเล่า ตำนาน นิทานประจำถิ่น ซึ่งไม่สามารถระบุยุคสมัยได้อย่างแน่ชัด เพียงประมาณคร่าวๆ ว่า น่าจะอยู่ในยุคใดสมัยใด มักมีประวัติชีวิตที่โลดโผน เต็มไปด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์จนกลายเป็นกึ่งเทพกึ่งมนุษย์

พระยาศรีโคตรบองเป็นวีรบุรุษที่มีตัวตนและมีเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องนำศึกษาเป็นกษัตริย์ที่ปกครองเมืองในดินแดนที่เรียกว่า อุษาคเนย์ โดยเฉพาะบริเวณอาณาจักรโคตรบองในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ซึ่งอยู่บริเวณประเทศลาวและบางส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรื่อยมาจนถึงภาคกลางของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดพิจิตร ที่ก่อตั้งมาเมื่อตั้งกรุงสุโขทัย เรื่อยไปจนถึงจังหวัดพระตะบอง (บัตตัมบอง) ในประเทศกัมพูชา และครั้งหนึ่งเคยอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม แต่ละพื้นที่มีเรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบองเหมือนกัน มีการบอกเล่าและถ่ายทอดเรื่องราวของพระยาศรีโคตรบองเหมือนกัน จนไม่สามารถที่จะตรวจสอบได้ว่าศูนย์กลางการเล่าเรื่องพระยาศรีโคตรบอง อยู่ที่บริเวณใด บทความนี้ต้องการที่จะศึกษาว่าพระยาศรีโคตรบองคือใคร และเป็นวีรบุรุษของชนกลุ่มใด มีบทบาทและอิทธิพลอย่างไรต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชนนั้นๆ

2. นาค ขอม กรอม กะหลอม กลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมในดินแดนสุวรรณภูมิ

บริเวณดินแดนลุ่มน้ำโขง มีอาณาจักรที่เก่าแก่หลายอาณาจักรที่สถาปนาขึ้น ณ บริเวณดินแดนแถบนี้ “นาค” เป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่บริเวณดินแดนแห่งนี้เป็น

กลุ่มแรก แต่ต่อมาจึงได้มีกลุ่มคนอีกหลายกลุ่มที่เคลื่อนย้ายเข้ามาครอบครองบริเวณนี้เพิ่มขึ้น จิตร ภูมิศักดิ์ (2540, น.257-261) ได้กล่าวถึงคนกลุ่ม “นาค” ว่าเป็นคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่บริเวณประเทศอินเดียติดกับประเทศพม่า ที่เรียกว่า เทือกเขานาค (Naga Hills) แต่เดิมเป็นส่วนหนึ่งของรัฐอัสสัมของอินเดีย แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2507 รัฐบาลอินเดียจึงยินยอมให้ พวกนาค ให้จัดตั้งเป็นรัฐ “นาค” (Nagaland) ขึ้นชนเผ่านาคเป็นชนชาติที่อยู่ในกลุ่มตระกูลภาษา ธิเบต-พม่า เป็นกลุ่มชนที่ล่าสัตว์และล่าหิวมนุษย์ ต่อมาเมื่อมีคนกลุ่มต่างๆ เพิ่มมากขึ้น พวก นาค จึงได้อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามายังดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” สอดคล้องกับ ศรีศักร วัลลิโภดม (2540, น. 11-13) กล่าวว่า “นาค” เป็นกลุ่มชนดั้งเดิม ที่มีถิ่นฐานอยู่ที่หนองแสตอนต้นน้ำของแม่น้ำโขงมาก่อน ต่อมาจึงเคลื่อนย้ายตนเองตามลำน้ำโขง เพราะถูกรุกรานจึงอพยพลงมาตามลำน้ำโขงจนถึงแก่งหลี่ผีในประเทศลาว เพราะพื้นที่ที่อยู่ได้แก่งหลี่ผีไปจะเป็นที่อยู่ของกลุ่มคนพื้นเมืองกลุ่มอื่น หนังสือ อูว์รงค์ธาตุ ตำนานพระธาตุพนม กล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้าทรงเสด็จจากดอยนันทกังรีเพื่อปราบนาคทั้งหลาย ซึ่งการอธิบายครั้งนี้ คำว่า “ นาค” มีความหมายว่าเป็นทั้งคนและ สัตว์ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วน่าจะเป็นคนมากกว่าสัตว์ เพราะมีการรบกันระหว่างนาคกับนาค และ นาคกับคนซึ่งน่าจะเป็นคนเช่นเดียวกัน

พงศาวดารเขมร (สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร เล่ม 12, 2549, น.18-20) เรื่องพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ ได้กล่าวถึงกลุ่ม “นาค” ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของชาวเขมรไว้ว่า พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ทรงมีพระมเหสีเป็นธิดาพระยานาค และได้สมรสกันมีลูกหลานออกมามากมาย ดังนั้นจึงเชื่อได้ว่า “นาค” เป็นกลุ่มคนพื้นเมืองที่มีอยู่แล้วนั่นเอง

สรุปว่า “นาค” นั้นเป็นกลุ่มคนคนพื้นเมืองที่อยู่ในบริเวณดินแดนแห่งนี้ ซึ่งเชื่อว่าคนกลุ่มนี้มีมากพอสมควร ถึงแม้ว่าเรื่องราวของกลุ่มนาคนั้น หลายคนอาจจะเข้าใจว่าหมายถึงสัตว์ แต่อย่างไรก็ตาม นาค ก็ปรากฏหลักฐาน จากเรื่องเล่า ตำนานที่ผู้คนในดินแดนแถบลุ่มน้ำโขงได้รับรู้ร่วมกัน

เป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า บริเวณดินแดนสุวรรณภูมิตั้งแต่ที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงเรื่อยมาจนถึงดินแดนตอนกลางของประเทศไทยบริเวณลุ่มน้ำน่านในเขตจังหวัด

พิจิตร มีตำนานปรัมปราอธิบายถึงกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่บริเวณนี้เรียกว่า “ขอม” เอกสารต่างๆ กล่าวตรงกันว่า “กลุ่มชาติพันธุ์ขอม” เป็นกลุ่มคนที่มีอิทธิพล ก่อนตั้งอาณาจักรล้านนาและได้เข้าครอบครองบริเวณแม่น้ำ “ชลนที”(แม่น้ำโขงในปัจจุบัน) ดินแดนแห่งนี้จึงมีทั้งเรื่องเล่าและตำนานต่างๆ ที่เล่าสืบต่อกันมาว่า ดินแดนแห่งนี้มีกลุ่มคนที่เรียกตนเองว่า “กรอม” ตำนานเมืองสุวรรณโคฒาคำ (องค์การคำครุสภา, 2512, น. 167-168) กล่าวถึงชนกลุ่มนี้ว่า เมืองโพธิสารหลวงเป็นเมืองของ กุรุงศาภูมิราช ขาวกรอมหลวง ซึ่งบุตรของเจ้าเมืองปาฏลีบุตร เมื่อเกิดโรคอันตราย ได้เข้าไปอยู่ในป่า จนกระทั่งมารดาและบิดาเสียชีวิตลง ก็อาศัยอยู่ในป่าใกล้กับเมืองโพธิสารหลวง กุรุงศาภูมิราชได้ชนก้อนหินมาทำกำแพงเมือง ชาวได้ยินถึงชาวเมืองจึงเกิดการลือเข้าไปถึงพระภรรณของพระยาโพธิสารหลวงจึงแต่งไพร่พลออกไปรบกับกุรุงศาภูมิราช แต่สู้ไม่ได้ พระยาโพธิสารหลวงยอมแพ้และยกเมืองโพธิสารหลวงให้และได้นำอินทปัฐนคร เป็นภรรยา เมืองโพธิสารหลวงจึงได้ชื่อว่า เมืองกรอมหลวง ตั้งแต่นั้นมา นอกจากนี้เมืองโพธิสารหลวงยังได้ชื่อว่า เมืองอินทปัฐนานคร ซึ่งสอดคล้องกับตำนานสิงหนวัติ ที่กล่าวถึงเมืองขอมแห่งเมืองอุโมงค์เสลานคร ที่พ่ายแพ้ให้แก่สิงหนวัติกุมารและได้ยกเมืองขอมให้ครอบครอง

นอกจากนี้ จิตร ภูมิศักดิ์ (2540, น. 420) กล่าวว่า เมืองโพธิสารหลวงนั้นก็คือบริเวณประเทศกัมพูชาปัจจุบัน และครอบคลุมไปถึงปากแม่น้ำโขงในยุคนั้น ซึ่งก็ตรงกับบริเวณอาณาจักรเขมรสมัยโบราณ และเมืองสุวรรณโคฒาคำคือที่อยู่ของพวก “กรอม” และกลุ่มคนเหล่านี้มีผิวดำจึงเรียกว่า “กรอมดำ” จิตร ภูมิศักดิ์ เชื่อว่า ชื่อของชาติพันธุ์ขอมนั้นมีทั้งที่เรียกว่า กรอม นั้นเป็นรากศัพท์เดิมของคำว่า ขอม โดย จิตร ภูมิศักดิ์ ให้เหตุผลว่า ชนพวกที่ในตำนานเขียนชื่อ กรอม จึงเป็นการเขียนเพื่อกำบังรูปศัพท์เดิม และเวลาอ่านต้องอ่านออกเสียง ขอม ตามภาษาพูด

3. ศรีโคตรบูร สุโขทัย : อาณาจักรก่อตัวขึ้นเป็นรัฐชาติในดินแดนสุวรรณภูมิ

หลังจากอาณาจักรพูนันทกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเจนละ ซึ่งมีอาณาเขตอยู่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางและตอนล่าง มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ และบริเวณปากแม่น้ำมูล อาณาจักรเจนละมีอำนาจอยู่ในศตวรรษที่ 10-13 จากนั้นจึงเริ่มเสื่อมอำนาจลง อาณาจักรศรีโคตรบูรซึ่งเป็นอาณาจักรหนึ่งที่มีเนื้อที่บริเวณตอนกลางของแม่น้ำโขง ตั้งแต่เมืองเวียงจันทน์ หลงคาย อุดรธานี จนถึงอุบลราชธานี โดยมีเมืองมรุกขนคร เป็นเมืองหลวง ได้ก่อตัวขึ้น โดยกลุ่มคนเหล่านั้นนับถือพุทธศาสนา เมื่อมีผู้นำเข้มแข็งอาณาจักรศรีโคตรบูรจึงได้ตั้งตนเป็นอิสระ

คณะกรรมการค้นคว้าและเรียบเรียงประวัติศาสตร์ แขวงคำม่วน (2558, น. 10-11) กล่าวว่าผู้ปกครองอาณาจักรศรีโคตรบูร คนแรกคือพระยาศรีโคตรบอง เป็นผู้นำที่สร้างอาณาจักรขึ้น และรวบรวมหัวเมืองต่างๆ เข้าด้วยกันตั้งเป็นอาณาจักรศรีโคตรบูร พระยาศรีโคตรบองจึงเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริงทั้งในตำนานและพงศาวดาร เมื่อพระยาศรีโคตรบองสิ้นชีวิตลงก็มีผู้ปกครองขึ้นครองเมืองต่อกันมาเรื่อยๆ นั่นคือ พระเจ้านันทะเสนซึ่งเป็นอนุชาได้ครองเมืองแทน ครั้งแรกนั้นเมืองหลวงของอาณาจักรศรีโคตรบองตั้งอยู่บริเวณปากน้ำเซบั้งไฟทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ตรงข้ามกับอำเภอราทูพนม แต่ต่อมาได้มีการย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่เมืองมรุกขนคร ซึ่งอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง อาณาจักรศรีโคตรบูรมีความเจริญสูงสุดในสมัยพระยาสุมิตตทามะวงศา และสิ้นยุคของพระยาสุมิตตทามะวงศา อาณาจักรศรีโคตรบูรเสื่อมอำนาจลงและต่อมาจึงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรเจนละ

พระยาศรีโคตรบอง เจ้าเมืองคนแรกที่รวบรวมเอาดินแดนที่อยู่ตอนกลางแม่น้ำโขง เป็นปีกแผ่นและรวบรวมเข้าเป็นอาณาจักรซึ่งเรียกว่า “อาณาจักรศรีโคตรบูร” จากนั้นจึงตั้งตนขึ้นเป็นผู้ปกครอง ซึ่งเรื่องราวของพระยาศรีโคตรบองนั้น มีทั้งที่เป็นเรื่องเล่า และพงศาวดารของชุมชนชาวลุ่มน้ำโขง เรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบองมีความเกี่ยวข้องกับคนหลายกลุ่ม ทั้งที่อยู่ในดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง ดินแดนภาคเหนือของไทยในจังหวัดพิจิตร ลพบุรี ตลอดจนในประเทศกัมพูชา โดยเฉพาะที่เมืองพระ

ตะบอง หรือ บัดตัมบอง จึงทำให้เห็นถึงกลุ่มคนต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่อาณาบริเวณเหล่านี้ทั้งหมด

สรุปได้ว่า เรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบองเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง และแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้น่าจะเป็นกลุ่มมอญ-เขมร แม้กระทั่งกลุ่มคนที่เรียกว่า “นาค” ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลุ่มคนดั้งเดิม ดังนั้นพระยาศรีโคตรบองจึงเป็น “วีรบุรุษทางวัฒนธรรม” ที่มีเรื่องเล่าที่มีความสำคัญต่อภูมิภาคแห่งนี้ ซึ่งการที่บุคคลใดได้รับสมญานามว่า วีรบุรุษ นั้นต้องเป็นบุคคลสำคัญในดินแดนแห่งนั้นเป็นอันมาก

ภาพที่ 1. แผนที่อาณาจักรศรีโคตรบอง

(<http://www.nakhonphanom.go.th/nakhonphanom/>)

พงศาวดารเหนือ (องค์การคำครุสภา, 2505, น. 34-43) กล่าวว่าประวัติความเป็นมาของเมืองพิจิตรแทรกอยู่ในตำนานพระยาแกรก สันนิษฐานว่าชื่อเมืองพิจิตรปรากฏขึ้นในปี พ.ศ. 1400 ซึ่งเป็นสมัยเดียวกันกับอาณาจักรละโว้ลพบุรี สอดคล้องกับเรื่องเล่าท้องถิ่นของชาวบ้านเมืองพิจิตรเกี่ยวกับการสร้างเมืองพิจิตร กล่าวว่า

“...ครั้นเมื่อพระยาโคตมเทวราชเสด็จมาถึงบ้านโกณฑัญญคาม มีพราหมณ์ชื่อโกณฑัญญพราหมณ์เป็นหัวหน้า ได้ออกมาต้อนรับพระยาโคตมเทวราช พระองค์

ทรงรับสั่งว่าจะสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณนี้ พราหมณ์ทั้งหลายก็เห็นด้วยจึงได้สร้างบ้านเมืองขึ้น พระยาโคตมเทวราชก็ได้ปกครองบ้านเมืองประชาชนมีความสุขตลอดมา” พงศาวดารเหนือกล่าวต่ออีกว่า พระยาโคตมเทวราชมีพระราชโอรสองค์หนึ่งชื่อ เจ้ากาญจนกุมาร เมื่อบิดาเสียชีวิตจึงได้ขึ้นเป็นพระยาแทนบิดา ชื่อว่า “เจ้าไวยยักษา” ครั้นใหญ่มาชื่อ “เจ้าโคตรตะบอง” ได้ไปสร้างเมืองพิจิตร์ จึงมีชื่อพระยาโคตรตะบอง เจ้าไวยยักษา ได้ไปสร้างเมืองพิไชย จึงได้ชื่อพระยามือเหล็ก

หมู่บ้านโกณฑัญญคามนั้น สันนิษฐานว่าจะจะเป็นบริเวณที่เรียกว่า “บึงไชยบวร” เพราะพบว่าลักษณะการสร้างเมืองจะพบว่าพื้นที่ทางด้านทิศตะวันตกมีกำแพงจากหัวบึงด้านเหนือไปจดหัวบึงด้านใต้ และมีประตูอยู่ตรงกลาง โดยพระยาโคตมเทวราชทรงขนานนามเมืองนี้ว่า “นครไชยบวร” ปัจจุบันนี้ นครไชยบวรเป็นเมืองร้าง ซึ่งเรียกว่า เมืองเก่า เพราะแม่น้ำมีลักษณะต้นเขินผนวกกับเมื่อแม่น้ำน่านเปลี่ยนทิศทางการไหล ชาวบ้านจึงเรียกที่ตรงนี้ว่า บึงชีบวน (ฉลอง สุวรรณโรจน์, 2542, น.4371-4378)

“เมื่อพระยาโคตมเทวราชเสด็จสวรรคต เจ้าไวยยักษา บางครั้งเรียกว่า เจ้ากาญจนกุมาร ผู้เป็นโอรสขึ้นเป็นกษัตริย์แทน และเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า พระยาโคตรบอง ต่อมาได้เสด็จทางชลมารคตามแม่น้ำน่าน ไปทางทิศเหนือไปเจอหมู่บ้านที่เรียกว่า “บ้านสระหลวง” และในบริเวณนี้มีบึงขนาดใหญ่ที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล มีสัตว์น้ำชุกชุมมาก โดยเฉพาะปลาชนิดต่างๆ นอกจากนี้ ภายในบึงนี้มีดอกบัวกำลังออกดอกเป็นสีชมพูสวยงามมาก จึงมีดำริว่าจะย้ายเมืองมาอยู่ที่บริเวณนี้เพราะอุดมสมบูรณ์ และเป็นบริเวณที่มีชัยภูมิดี หากเวลาเกิดศึกสงครามข้าศึกจะเข้าตีลำบาก และอีกประการหนึ่งบริเวณสองฝั่งแม่น้ำน่านเก่าเป็นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง ราษฎรสามารถทำกินได้ และเมื่อราษฎรมีรายได้ก็สามารถเก็บภาษีบำรุงบ้านเมืองได้ ดังนั้นพระองค์จึงให้พราหมณ์ผังหลักเมืองที่บริเวณนี้เหนือบ้านดงข่อยขึ้นไป พราหมณ์จึงทำพิธีฝังเสาหลักเมืองในปีชวด เดือน 12 ขึ้น 13 ค่ำ ซึ่งตรงกับปีพุทธศักราช 1601 และให้ทำกำแพงเมืองด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ยาวด้านละ 10 เส้น และด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ยาวด้านละ 35 เส้น ด้านนอกกำแพงให้ขุดคูลึก 6 ศอก เพื่อป้องกันข้าศึก และด้านที่เป็นทางเข้าเมืองหรือด้านหน้าเมืองให้ทำประตูทางเข้า

ให้ห่างจากลำน้ำนาน 15 วา ภายในบริเวณกำแพงให้สร้างปราสาทราชวังขึ้นและภายในยังให้สร้างวัดขึ้นด้วย เมื่อสร้างเมืองเสร็จแล้วพระยาโคตรบองเทวราช ได้เสด็จประทับเมืองที่เมืองใหม่นี้และตั้งชื่อเมืองว่า “เมืองพิจิตร” ที่แปลว่า “เมืองงาม” เนื่องด้วยแต่เดิมตรงบริเวณที่สร้างเมืองนั้นชาวบ้านเรียกว่า สระหลวง แต่เมื่อสร้างเมืองขึ้นจึงเรียกว่า “เมืองสระหลวง” ตามชื่อบึงนั้น ต่อมาในปี 1800 พระยาโคตรบองเทวราชสวรรคตลง พระองค์ไม่มีพระโอรสสืบต่อราชวงศ์ “โคตรบองเทวราช” ก็สูญสิ้นไป พร้อมกับอำนาจของขอมบริเวณนี้ก็เสื่อมลงด้วย เมื่ออาณาจักรสุโขทัยรุ่งเรืองขึ้น เมืองพิจิตรจึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรสุโขทัย (เก็บความจาก ฉลอง สุวรรณโรจน์, ประวัติเมืองพิจิตร 2542, น.4371-4378 สรุปได้ว่า เจ้าไวยยกษัตริย์ ได้ย้ายเมืองจากเดิมไปตั้งที่บ้านสระหลวง เพราะทรงเห็นว่าเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ จึงให้พราหมณ์ฝังเสาหลักเมืองเพื่อตั้งเป็นเมืองขึ้น และให้ชื่อว่า เมืองพิจิตร และพระองค์ได้เสด็จขึ้นครองเมืองและสถาปนาตนเองเป็นพระยาโคตรบองราชา)

เวลาต่อมาอาณาจักรสุโขทัยได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นนั้น เมืองพิจิตรก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของสุโขทัย เนื่องจากภูมิศาสตร์ของเมืองพิจิตรนั้นเป็นเมืองสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของเมืองพิจิตรนี้ จึงได้ถูกยกขึ้นให้เป็นเมืองลูกหลวง หรือเมืองหน้าด่านของสุโขทัยในเวลาต่อมา เมื่ออาณาจักรสุโขทัยอ่อนแอลง อาณาจักรทางใต้ซึ่งเรียกว่า “อาณาจักรศรีอยุธยา” มีกำลังเข้มแข็งขึ้น อาณาจักรสุโขทัยจึงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอยุธยา หัวเมืองต่างๆ ก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรอยุธยาเช่นกัน ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ได้เสด็จมาประทับที่เมืองพิษณุโลก ทรงเห็นว่า เมืองพิจิตรเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งจึงจัดให้เป็นหัวเมืองชั้นตรี ซึ่งเทียบเท่ากับเมืองนครสวรรค์ นอกจากนี้พระองค์ทรงพบว่าเมืองพิจิตร เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำเพราะมี ห้วย หนอง คลอง บึงที่สำคัญคือบึงสีไฟที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก และแม่น้ำซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน จึงทรงเรียกเมืองพิจิตรว่า เมือง “โอฆบุรี” ที่แปลว่า “เมืองแห่งห้วยน้ำ” ซึ่งมีชื่อเรียกคล้ายกับเมือง พิษณุโลกโอฆบุรี” (เก็บความจาก สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549, ประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมเมืองพิจิตร.สรุปว่าเมืองพิจิตรอยู่ภายใต้การปกครองของสุโขทัย และต่อมาเมืองสุโขทัยตกอยู่ภายใต้การปกครองของ กรุงศรีอยุธยา และ

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงเห็นว่าเมืองพิจित्रนั้นอุดมสมบูรณ์เพราะมีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน จึงเรียกเมืองพิจित्रว่า เมืองโอฆบุรี ซึ่งมีชื่อเมืองใกล้เคียงกับเมือง พิษณุโลกโอฆบุรี)

อีกเหตุผลหนึ่งนั้นสรุปได้ว่าเมื่ออาณาจักรสุโขทัยอ่อนแอลง เมืองพิจित्रจึงตกอยู่ภายใต้การปกครองอาณาจักรอยุธยาโดยเป็นหัวเมืองชั้นตรี มีตำแหน่งเจ้าเมืองปรากฏตามพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน นาทหาร หัวเมืองว่า ออกญาเทพาธิบติศรีธรรมรงค์ไชยอภัยพิริยภาหะ ศักดินา 5,000 ไร่ ซึ่งถือว่าเป็นขุนนางบรรดาศักดิ์ระดับสูง ในสมัยกรุงศรีอยุธยามีหัวเมืองชั้นตรีเพียง 7 เมืองเท่านั้น คือ เมืองพิชัย เมืองพิจित्र เมืองนครสวรรค์ เมืองพัทลุง เมืองชุมพร เมืองจันทบูร และเมืองไชยา จึงนับว่าในสมัยโบราณ พิจित्रเป็นเมืองที่ค่อนข้างจะมีความสำคัญสูง ตำแหน่งเจ้าเมืองมีการตราไว้ในพระไอยการฯ ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงตราไว้ (จังหวัดพิจित्र, ความเป็นมาจังหวัดพิจित्र[ออนไลน์] แหล่งที่มา <http://www.phichit.go.th/phichit/>)

ความสำคัญของเมืองพิจित्रในสมัยอยุธยาอีกอย่างคือ ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อครั้งเสด็จไปนมัสการพระพุทธชินราช พระเพทราชาพระโอรสได้เสด็จตามไปด้วยพร้อมกับพระสนมชื่อ เจ้าจอมสมบุญ หรือมีชื่อเรียกอีกว่า นางกุสาวดี ซึ่งเป็นพระราชธิดาในพญาแสนหลวง เจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้ตามเสด็จด้วยเช่นกัน ในขณะนั้นพระนางทรงมีพระครรภ์แก่ ในขณะที่ประทับอยู่ที่บ้านโพธิ์ประทับช้างได้คลอดทารกออกมาเป็นชายและได้นำรักไปฝังไว้ระหว่างต้นโพธิ์กับต้นมะเดื่อ และตั้งชื่อทารกนั้นว่า “มะเดื่อ” สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้พระราชทานพระสนมดังกล่าวให้แก่พระเพทราชา เมื่อครั้งที่ดำรงตำแหน่ง (เจ้ากรมช้าง) โดยในคำให้การขุนหลวงหาวัดและคำให้การชาวกรุงเก่า มีเนื้อหาสอดคล้องกัน กล่าวคือนางเป็นสนมลับของพระนารายณ์แต่แตกต่างกันเพียงชื่อของนาง และเหตุผลในการพระราชทานพระโอรสแก่พระเพทราชา แต่พระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ (ศานติ ภักดีคำ 2558, น. 239-340) ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระชาติกำเนิดว่า เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงทำศึกสงครามชนะเมืองเชียงใหม่แล้วได้พระธิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่เป็นสนม เมื่อนางตั้งครรภ์ พระองค์ได้ทรงละอายพระทัยเพราะ

นางสนมเป็นนางลาว พระองค์จึงได้พระราชทานพระราชโอรสให้แก่พระเพทราชา ต่อมา มะเดื่อจึงได้ชื่อว่าเป็น สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 เป็นพระมหากษัตริย์ไทย รัชกาลที่ 29 แห่งอาณาจักรอยุธยา หรือเป็นที่รู้จักคือ “พระเจ้าเสือ” หรือพระเจ้าสุริยเณทราธิบดี แห่งราชวงศ์บ้านพลูหลวง และได้เป็นกษัตริย์สืบต่อจาก พระเพทราชา พระบิดาบุญธรรม ซึ่งในขณะที่พระเจ้าเสือทรงเป็นกษัตริย์พระองค์ก็ได้เสด็จบ้านโพธิ์ประทับช้าง เพื่อเยี่ยมเยียนมาตุภูมิตนเองเสมอมา

ต่อมาอาณาจักรอยุธยาอ่อนแอลง เมืองพิจิตรก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงรัตนโกสินทร์ จากหลักฐานเชื่อได้ว่า รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดให้ย้ายเมืองพิจิตรมาตั้งที่บ้านคลองเรียง ซึ่งเป็นคลองขุดใหม่ลัดแม่น้ำน่านที่ตื้นเขิน คลองเรียงจึงกลายเป็นแม่น้ำน่านไป ส่วนบริเวณเมืองพิจิตรเก่ายังปรากฏโบราณสถานอยู่หลายแห่ง ต่อมา พระยาเทพาธิบติ (พุ่ม) เจ้าเมืองพิจิตรในขณะนั้นพบว่า แม่น้ำน่านได้เปลี่ยนทิศทางการเดินทางของน้ำ เนื่องจากชาวจีนซึ่งเป็นเกษตรกรทำไร่น้ำได้ขุดร่องน้ำให้ลึกเพื่อต้องการระบายน้ำไว้นานฤดูแล้ง ซึ่งบริเวณบ้านดงเศรษฐี ตำบลไผ่ขวาง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตรเป็นคิ่งดินต่ำ พอถึงฤดูน้ำจะไหลแรงเซาะดินพังลง ดังนั้นคลองจึงกว้างออกกลายเป็นแม่น้ำไหลลงไปบรรจบกับแม่น้ำยม ที่ตำบลเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ส่วนลำน้ำเก่าที่ตื้นเขิน พระยาเทพาธิบติ จึงได้เกณฑ์คนไปขุดคลองเพื่อให้ลึกอีก เพราะเมื่อถึงฤดูฝนน้ำหลาก น้ำได้ไปท่วมไร่น้ำของชาวจีนอีกตามเดิม ต่อมา หลวงจรณนทร์ (แจ่ม) ได้ย้ายเมืองมาอยู่ที่บริเวณบ้านปากทาง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำน่าน ต่อมาบริเวณนั้นเมื่อถึงเวลาน้ำหลากน้ำจะท่วมจึงได้ย้ายเมืองมาอยู่ที่บริเวณบ้านท่าหลวง และได้สร้างศาลากลางประจำจังหวัดบริเวณนี้ซึ่งอยู่ทางฝั่งสีไฟ และมีสัญลักษณ์ต้นโพธิ์ตั้งอยู่ที่หน้าศาลากลาง ซึ่งเข้าใจว่าหลวงจรณนทร์อาจจะใช้เป็นสัญลักษณ์เมื่อครั้งพระเจ้าเสือได้มาประสูติที่จังหวัดพิจิตรนั่นเอง

สรุปได้ว่า จังหวัดพิจิตร เป็นเมืองเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน เพราะเป็นเมืองที่สร้างขึ้นในสมัยอาณาจักรละโว้ (ลพบุรี) ซึ่งเป็นอาณาจักรของกลุ่มชาติพันธุ์ขอม อันเป็นคณพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ และต่อมาเมื่อ

อาณาจักรของไทยเข้มแข็งขึ้น อาณาจักรละโว้อันแอลง เมืองพิจิตรจึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรของไทยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

4. พระยาศรีโคตรบองวีรบุรุษกลุ่ม มอญ-ขอม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานฉบับ พ.ศ. 2554 (2556, น. 1127) ให้ความหมายของคำว่า วีรบุรุษ หมายถึง ชายที่ได้รับการยกย่องว่ามีความกล้าหาญ ดังนั้น “วีรบุรุษ” จึงต้องเป็นบุคคลที่มีความพิเศษแตกต่างจากคนทั่วไปในเรื่องของความกล้าหาญ ความแข็งแกร่งมีพลังสร้างสรรค์ และมีคุณสมบัติที่พิเศษกว่าผู้อื่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536, น. 5-7) กล่าวว่า วีรบุรุษ เริ่มต้นจากการจำลองเอาอุดมคติของคุณธรรมมาไว้ในตัวบุคคล ซึ่งทำให้สามารถย้าและสืบทอดได้ง่ายซึ่งการสืบทอดนั้นอาจจะเกิดจากการสร้างพิธีกรรม เพื่อถ่ายทอดเรื่องเล่า (Narratives) ของตัววีรบุรุษผ่านภาษาที่มีประสิทธิภาพและสละสลวย ดังนั้นการศึกษาวีรบุรุษจึงเป็นการศึกษาแนวคิดอุดมคติของคุณธรรมที่วัฒนธรรมนั้นยึดถือ ที่จริงแล้วแนวคิดเรื่อง วีรบุรุษนั้นไม่ใช่แนวคิดของไทย เพียงแต่บัญญัติศัพท์ให้ตรงกับภาษาอังกฤษเท่านั้นเอง วีรบุรุษที่อยู่ในจาริตประเพณีของไทยนั้นถูกยกย่องขึ้นเป็นเทพ หรือผู้พิทักษ์ หรือเจ้าพ่อ เจ้าแม่ซึ่งมีการสร้าง “อนุสาวรีย์” แล้วสุดท้ายก็แปรสภาพเป็น “ศาล” สุดแต่แต่ความสำคัญของวีรบุรุษนั้นๆ ในสังคมไทยนั้น ก่อนที่จะมีรัฐชาติหรือการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ซึ่งมีลักษณะการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง มีการสร้างจาริตเกี่ยวกับวีรบุรุษไว้ 4 แบบ คือ วีรบุรุษทางวัฒนธรรม วีรบุรุษของประชาชน วีรบุรุษของราชสำนัก และวีรบุรุษทางพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น ขุนบรม พระร่วง พระเจ้าอยู่ทอง พระนเรศวร พระเจ้าตากสิน สุกัญญา สุธงษา (2542, น. 203) กล่าวว่า วีรบุรุษ ในวัฒนธรรมไทยตั้งแต่สมัยโบราณแบ่งออกได้ เป็น 2 ประเภท ประเภทแรก ได้แก่ วีรบุรุษในประวัติศาสตร์ (historic hero) มีชื่อเสียงและมีการบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ พงศาวดาร สามารถระบุได้ว่ามีชีวิตอยู่ในช่วงใดสมัยใด มักกล่าวถึงเรื่องของวีรกรรมด้านต่างๆ โดยเฉพาะในด้านการศึกสงคราม การขยายดินแดน เช่น พ่อขุนรามคำแหง พระนเรศวร พระเจ้าตากสิน พระยาพิชัยดาบหัก

ประเภทที่สอง ได้แก่ วีรบุรุษทางวัฒนธรรม (culture hero) ซึ่งเป็นผู้วางรากฐานทางวัฒนธรรมบางด้านแก่ชุมชน เช่น การสอนให้รู้จักใช้ไฟ รู้จักปลูกข้าว ทอผ้า ฟ้อนรำ และการดนตรี สอนความคิดความเชื่อบางอย่าง หรือนำกลุ่มชนมาสร้างบ้านแปงเมือง ซึ่งวีรบุรุษประเภทนี้จะไม่ปรากฏในประวัติศาสตร์แต่ก็มีชื่ออยู่ในตำนาน (myth) พงศาวดาร นิทานประจำถิ่น (legend) หรือในพิธีกรรมบางอย่างไม่สามารถระบุยุคสมัยได้แน่ชัด ได้แก่ประมาณเพียงคร่าว ๆ ว่าจะอยู่ในยุคใดสมัยใดเท่านั้น มักมีประวัติโลดโผนเต็มไปด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ จนกลายเป็นกึ่งเทพกึ่งมนุษย์ ดังนั้นความเป็นวีรบุรุษจึงต้องมีพฤติกรรมการเป็นผู้นำที่ชัดเจน โดยเฉพาะผู้นำทางวัฒนธรรมซึ่งล้วนแต่ปรากฏเรื่องเล่าอยู่ในตำนาน หรือพงศาวดาร ส่วนใหญ่แล้วจะมีบทบาทในการสร้างบ้านแปงเมือง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้นำทางวัฒนธรรมได้สร้างชุมชนให้เป็นปึกแผ่น และเผยแพร่วัฒนธรรม คติความเชื่อต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน เปรียบได้กับการสร้างวัฒนธรรมเมือง (urban culture) ขึ้น เกิดการตั้งหลักแหล่งถาวร เผยแพร่พิธีกรรมความเชื่อ เลือกทำเลสร้างเมืองที่ส่งผลต่อชุมชน บางครั้งการสร้างเมืองสำเร็จด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของผู้สร้าง เช่น ฤๅษี นาคราช ตามที่ปรากฏในตำนาน ผู้นำที่ก่อสร้างเมืองก่อตั้งชุมชน สร้างสรรค์วัฒนธรรมตามที่ปรากฏในจารีตบอกเล่า และตำนานปรัมปรา เรียกว่า ผู้นำทางวัฒนธรรม (ธิดา สาระยา, 2539, น.100) ผู้นำทางวัฒนธรรมนี้เปรียบได้กับกุญแจไขสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมในยุคโบราณ พระยาศรีโคตรบอง ได้ชื่อว่าเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมมีพฤติกรรมที่เหนือกว่าคนปกติโดยทั่วไป ประกอบวีรกรรมที่ยิ่งใหญ่เหนือคนธรรมดา จึงถือได้ว่าเป็นภารกิจสำคัญของวีรบุรุษ

เรื่องราวที่เกี่ยวกับพระยาศรีโคตรบองทั้ง 3 แผ่นดินกล่าวไว้อย่างหลากหลาย ส่วนของของกลุ่มล้านช้างกล่าวว่า พระยาศรีโคตรบองเป็นสามัญชน ในวัยเด็กได้รับความลำบากต้องติดตามดาตองนำไปบวชเป็นสามเณร แต่เกียจคร้าน วันหนึ่งทางวัดได้ให้ชาวบ้านช่วยตัดไม้มาสร้างศาลา เณรศรีโคตรบองมีหน้าที่หุงข้าว เมื่อข้าวจะสุกเณรศรีโคตรบองได้ใช้ไม้จั่วตักคนข้าวทำให้ข้าวมีสีดำจึงกลัวความผิด เณรศรีโคตรบอง จึงกินข้าวดำหมดหม้อและรู้สึกว่ามีกำลังมาก จากนั้นจึงหุงข้าวใหม่อีกครั้งหนึ่ง เมื่อชาวบ้านเข้ามากินข้าวจึงกลับบ้านต่อมาตอนเย็นเณรศรีโคตรบองจึงไปแบก

ต้นไม้มานี้ไว้ที่วัดคนเดียวจนเสร็จ ทำให้หลวงพ่อดกใจว่าเณรทำได้อย่างไร ต่อมาที่เวียงจันทน์มีข่าวเกี่ยวกับช้างเข้ามาทำลายสิ่งของ พระยาอนุพาววันดีจึงประกาศหาคนปราบช้างพร้อมกับยกลูกสาวและเมืองให้ ศรีโคตรบองเมื่อสักแล้วจึงรับอาสาและปราบช้างได้ จึงได้ครองเมืองเวียงจันทน์และได้นางเขียวค่อมเป็นเมีย ต่อมาพระยาอนุพาววันกล่าวว่าพระยาศรีโคตรบองจะครองเมืองทั้งหมด เพราะเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ เพราะไม่สามารถฆ่าให้ตายได้จึงออกอุบายตามความลับกับนางเขียวค่อม จึงได้รับความจริง วันหนึ่งพระยาอนุพาววันดีจึงเชิญพระยาศรีโคตรเข้ามากินข้าว ครั้น พระยาศรีโคตรบองเข้าห้องน้ำเพื่อขับถ่าย พอขับถ่ายออกมาจึงถูกหอกยนต์แทงทะลุทวารถึงปาก ก่อนจะตายได้สาปแช่งชาวเมืองเวียงจันทน์ไว้ไม่ให้เจริญรุ่งเรือง พระยาศรีโคตรบองจึงเหาะกลับไปตายที่เมืองเปงจาน

แต่เรื่องเล่าของจังหวัดพิจิตร กล่าวว่าพระยาศรีโคตรบองเป็นเจ้าของอยู่แล้ว ต่อมาพระยาแกรกซึ่งเป็นผู้มีบุญมาปรากฏตัว พระยาศรีโคตรบองกล่าวว่าพระยาแกรกจะมาแย่งเมืองจึงวางกระบอกออกไป แต่ไม่ถูก กระบอกไปตกที่เมืองเวียงจันทน์ พระยาศรีโคตรบองกลัวจึงเสด็จไปตามหากระบอกที่เมืองเวียงจันทน์ต่อไป

เรื่องเล่าของเมืองพระตะบอง (ปัตตัมบอง) กล่าวว่า พระยาตะบองขยุง ถูกเกณฑ์แรงงานไปตัดฟันเพื่อมาทำเมรุให้กับเจ้าเมืองที่เพิ่งเสียชีวิตไป แต่ถูกจัดให้อยู่ฝ่ายอาหาร เมื่อเวลาหุงข้าวเมื่อข้าวจะสุกใช้ไม้สีตำคนข้าว ข้าวจึงดำ ตะบองขยุงกลัวเพื่อนจะกินข้าวดำหมดหม้อ และหุงใหม่ เมื่อสุกแล้วจึงแขวนหม้อข้าวไว้ที่กิ่งไม้ พอเพื่อนๆ มาจึงเหนียวกิ่งไม้ลงมาเพื่อนำหม้อข้าวมาให้ พวกกลุ่มตัดไม้เห็นดังนั้นอัศจรรย์นั้นก็จึงกล่าวว่าน่าจะเป็นเจ้าเมือง หลังจากนั้นตะบองขยุงจึงได้นำพรรคพวกเข้ารบกับเจ้าเมืองคนเดิมๆ สู้ไม่ได้จึงยอมยกเมืองให้กับตะบองขยุงเป็นเจ้าเมือง

5. การผจญภัยและการทำสงคราม: พุทธิกรรมของวีรบุรุษทางวัฒนธรรมของพระยาศรีโคตรบอง

ความเป็นวีรบุรุษนั้นอธิบายได้จาก การกระทำหรือพฤติกรรมที่วีรบุรุษผู้นั้นกระทำขึ้นผ่านเรื่องราวที่รับรู้กันในแต่ละสังคม พระยาศรีโคตรบอง มีวีรกรรมที่ปอง

บอกถึงความเป็นวีรบุรุษคือ การรบ ซึ่งสังคมในสมัยโบราณนั้นผู้ที่แข็งแรง และสามารถรบชนะศัตรูได้คือบุคคลที่จะได้รับการยกย่อง เช่น พระนเรศวรของไทย หรือ แม่ทัพฮั่นหรือท้าวเจียง ที่ปรากฏในวรรณกรรมของกลุ่มชนลุ่มน้ำโขง การทำสงคราม ถือได้ว่าเป็นการผจญอย่างหนึ่งของวีรบุรุษทางวัฒนธรรมซึ่งสอดคล้องกับ กรอบแนวคิดเรื่อง การผจญภัยของวีรบุรุษ (monomyth) เป็นเรื่องราวของการผจญภัยของตัวเอกของเรื่อง จนได้รับชัยชนะและเดินทางกลับบ้าน ซึ่งผู้ที่เสนอกรอบแนวคิดนี้ได้แก่ โจเซฟ แคมป์เบลล์ (Joseph Campbell, 1973 น.47-243) อธิบายถึง พฤติกรรมขั้นตอนของการผจญภัยของวีรบุรุษไว้ชัดเจน (ผู้สนใจอ่านได้จากบทความเรื่อง การผจญภัยของวีรบุรุษ: กรณีศึกษาจากพระอภัยมณี ปัทมพัทธ์ ธรรมกวิน ทิพย์ และบาร์นิ บุญทรง.2557) พฤติกรรมออกเดินทางเพื่อไปผจญภัยหรืออีกนัยหนึ่งคือการทำสงครามของพระยาศรีโคตรบองที่สอดคล้องกับแนวคิดนั้น จะปรากฏเฉพาะบางขั้นตอนเท่านั้นและขั้นตอนต่างๆ นั้นปรากฏมากน้อยต่างกันไป พฤติกรรมของการทำสงครามของท้าวศรีโคตรบองคือการสู้รบกับช้างจนได้รับชัยชนะ ซึ่งปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าของกลุ่มชนลุ่มแม่น้ำ

“...แต่นั้นพระบ่ข้ารับราชนิมนต์ พระก็ด้วยเสียงว่าดี ๆ แล้ว แต่
นั้นพระยาสีโคตรเจ้าบายจิกดูसान

ก็จึงเห็นเวียงจันทน์มาด้วยช้าง พระก็อันละหันรวมในใจแก้ว
โกด พระจึงบายเอาของทั้งดาบ มีด กันใช้ทะยานเวหาขึ้นไปตามยาม
เดียวได้ เมื่อนั้นศรีโคตรเจ้าใจกำเป่าไป ก็จึงย้ายจากห้องสนามใหญ่
โขงเวียง แล้วจึงเอาตนเข้าไปสู่พายสาน แต่นั้นพายสานเห็นหอบ
ทะยานมาให้ บาคานท้าวยืนตนตั้งต่อ ช้างก็ได้บาท้าวท้าวกับดิง ท้าว
ก็บายเอาค้อนเลยฟาด ช้างก็มอระนาตายจากันรามร้าง ผูกหมูช้างบ่ม
ม้วยแตกพ่ายพังหนี ยิ่งแต่กุมชะโลช้างพายสานช้างเผือก พญาช้าง
ก็มากับขาบไหว้ยอมท้าวก็ว่ากลัว”

(ดวงไซ หลวงพะสี, 2554, น.294-295)

ภาพที่ 2. พระยาศรีโคตรบองรบชนะช้าง

เรื่องเล่าของกลุ่มคนภาคกลางของไทย ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดารเล่ม 1 กล่าวถึงต่อสูระหว่างพระยาศรีโคตรบองกับพระยาแกรก และฝ่ายแพ้ด้วยอิทธิฤทธิ์ของเทวดาที่คุ้มครองพระยาแกรก จนต้องหลบหนีไป ปรากฏในหนังสือ พงศาวดารเหนือ สอดแทรกอยู่ในตำนานพระยาแกรก ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของการผจญภัย โดยกล่าวไว้ว่า

“... เมื่อพระยาโคตรตะบอง มองเห็นผู้มีบุญเหาะมากับม้า จึงใช้ตะบองขว้างไป หากถูกพระองค์ไม่ ไปตกที่เมืองล้านช้าง พระยาโคตรตะบองก็หนีไป ...พระยาโคตรตะบองตามตะบองไปถึงเมืองล้านช้าง เจ้าเมืองสั่งจนาหะกลัวบุญญาธิการพระยาโคตรตะบอง จึงยกพระราชบุตรให้เป็นน้องเขย”

(องค์การคำของคุรุสภา, ประชุมพงศาวดารเล่ม 1, 2505, น.36-37)

ที่กล่าวมานั้นเป็นพฤติกรรมผจญภัยหรือการสู้รบในฐานะที่พระยาศรีโคตรบองดำรงสถานะเป็นกษัตริย์แต่ในส่วนเรื่องเล่าของชาวเมืองพระตะบอง(ปัตตัมบอง) เล่าในฐานะพระยาศรีโคตรบองหรือพระยาตะบองขยุง เป็นคนธรรมดาสามัญกล่าวถึงการผจญภัยว่า

“...หลังจากที่ได้กินข้าวที่คืดด้วยไม้ด้าแล้ว บุรุษนั้นก็แข็งแรงมาก บรรดาพวกตัดไม้เห็นดังนั้นก็มีความเกรงกลัวบุรุษผู้นั้นพร้อมกับพูดขึ้นว่า “ถ้ามีฤทธิ์มากถึงเพียงนี้จะเป็นกษัตริย์จะไม่ได้หรือ ขอแต่อย่าให้เราได้รับความสุข อย่าให้ทุกข์ลำบากก็แล้วกัน” บุรุษนั้นจึงตอบว่า ต้องยกเป็นกองทัพไป แล้วก็ตัดไม้ทุงเป็นกระบองอย่างใหญ่โต จึงมีฉายาว่า พระยาตระบองทุง จากนั้นจึงยกพวกไปที่นครหลวง ฝ่ายกษัตริย์ที่ครองราชย์กับเสนาทหารจึงยกทัพเข้าต่อสู้ แต่ทหารต้านทานพระยาตระบองทุงไม่ไหว จึงแตกพ่ายไป กษัตริย์ผู้ครองเมืองได้ยินดังนั้นตกใจจึงทิวงคต”

(พันตรีหลวงเรื่องเดชอนันต์, 2550, น. 45-46)

สรุปว่าพระยาศรีโคตรบองทั้ง 3 แผ่นดิน มีการผจญภัยต่างรูปแบบ และต่างสถานะกล่าวคือทั้งที่ดำรงตำแหน่งกษัตริย์และชาวบ้านธรรมดา แต่สามารถต่อสู้กับข้าศึกศัตรูจนได้รับชัยชนะและได้รางวัลแห่งความดี คือได้ครองเมืองแทนกษัตริย์คนเดิมนั่นเอง

6. สร้างบ้านแปงเมืองภารกิจของวีรบุรุษทางวัฒนธรรม

สิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าการถูกเรียกให้เป็น “วีรบุรุษทางวัฒนธรรม (Culture hero)” คือ การทำให้คนเชื่อมั่นในตัวผู้นำ จากสถานะต่าง ๆ ที่ผู้นำกระทำขึ้นทำให้กลุ่มคนเชื่อว่าผู้นำสามารถนำกลุ่มให้พ้นภัยมีความปลอดภัยต่อชีวิตของตน (สุกัญญา สุจฉายา, 2542, น.75) พระยาศรีโคตรบองเป็นผู้มีพลังกำลังและมีอาวุธวิเศษ เมื่อกลุ่มคนเห็นก็ช่วยกันยกย่องขึ้นเป็นเจ้าเมือง ภารกิจสำคัญของเจ้าเมืองคือ การสร้างบ้านแปงเมือง

เรื่องราวของพระยาศรีโคตรบองแห่งลุ่มแม่น้ำโขง ในการสร้างบ้านแปงเมืองนั้นกล่าวว่า เมื่อพระยาอนุพาวันตี ผู้ปกครองเมืองเวียงจันทน์ เมื่อเหล่าช้างเข้ามา

ทำอันตรายแก่ผู้คนในเวียงจันทน์ จึงได้ปรึกษาเหล่าเสนาอำมาตย์ทั้งหลายว่ามีคน
ดีมีฝีมือคนใดบ้างที่จะสามารถต่อกรกับช้างได้ พวกเสนาจึงบอกว่าให้ไปเชิญท้าวศรี
โคตรแห่งเมืองเปงจานมาช่วยรบกับช้าง โดยพระยาอนุพาว์นั้นจะยกเมืองให้ครึ่งหนึ่ง
พร้อมกับยกลูกสาวให้เป็นมเหสีด้วย

ภาพที่ 3. การสร้างบ้านแปงเมืองของพระยาศรีโคตรบอง

เรื่องราวของพระยาศรีโคตรบองเมืองพิจิตรได้กล่าวถึงการสร้างบ้านแปง
เมืองไว้ว่า

“...พระยาโคตมเทวราชเสด็จมาถึงบ้านโกณฑัญญคาม
พราหมณ์ชื่อโกณฑัญญพราหมณ์เป็นใหญ่กว่าพราหมณ์ทั้งหลาย
ครั้งเห็นพระยามาแต่ไกล พราหมณ์ทั้งหลายก็ไปต้อนรับพระมหา
กษัตริย์ จึงมีพระบรมราชโองการตรัสถามว่า ดูราชีพ่อพราหมณ์ทั้ง
หลาย บ้านท่านนี้ชื่อใด ชีพ่อพราหมณ์ทูลว่า บ้านนี้ชื่อโกณฑัญญคาม
แต่ดูข้าเป็นชีพ่อพราหมณ์ได้ 500 คน จึงมีพระราชโองการว่า เราจะ
สร้างเมืองในสถานที่นี้ ท่านทั้งหลายจะยินดีหรือไม่ พราหมณ์ทั้ง
หลายก็ยินดีด้วยกันทั้งสิ้น...พระยาได้ฟังดังนั้นก็ยินดี ให้เสนา

อำมาตย์ตั้งพลับพลาทอง แล้วให้ชีพ้อพราหมณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ กับเศรษฐี
ประชุมพร้อมกัน จึงให้ชีพ้อพราหมณ์ตั้งพิธีกินบวชทั้งสิ้น และรำเชนง
เจ็ดวันแล้วสระเกล้าขึ้นโล้ล้มพวย ถวายแก่พระอิศวร พระนารายณ์
แล้วไปเรียบที่จะตั้งพระราชวังให้พราหมณ์เป่าเทวดา เป่าสังข์ทั้งสาม
รอบและปักไม้และเชนสรวงให้พราหมณ์เสียจัญไร”

(องค์การคำของคุรุสภา, 2505, น.35-36)

พระยาศรีโคตรบองหรือตะบองขยงแห่งเมืองพะตะบอง มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับการ
การสร้างบ้านแปงเมืองไว้ว่า เมื่อกินข้าวดำมีพละกำลังแล้ว กลุ่มชาวบ้านเห็นว่าเป็น
ผู้มีอิทธิฤทธิ์จึงพร้อมใจกันยกทัพเข้าตีเมืองหลวงจนชนะเจ้าเมืองคนเดิม ประชาชน
ทั้งหลายจึงพร้อมใจกันสถาปนาตนพระยาตะบองขยงขึ้นเป็นกษัตริย์และจัดการ
บ้านเมืองให้ประชาชนมีความสุข โดยกล่าวไว้ว่า

“...พระราชบุตรพระมหาจักรพัทธราชาเมื่อได้ดำรงให้ตัดไม้
มาทำพระเมรุนั้น บรรดา เจ้าเมืองกรมการก็เกณฑ์ชาวเมืองไปตัด
ไม้ในป่า ครั้งนั้นมีคนๆ หนึ่งไม่ทราบว่ามีมาจากไหน กรมการได้เกณฑ์
ให้ไปตัดไม้ในป่า ครั้นวันหนึ่งบุรุษผู้นั้นถูกให้เฝ้าชุมชุม มีหน้าที่หุง
ต้มอาหารให้บรรดาผู้ที่ตัดไม้บริโศค ครั้นเวลาหุงข้าว หม้อข้าวเดือด
จึงฉวยได้ไม้จั่วตำท่อนหนึ่งมาคนข้าว เมื่อคนเสร็จแล้วปรากฏว่าข้าว
มีสีดำ ครั้นข้าวสุกบุรุษนั้นก็ รับประทานข้าวเกือบหมดหม้อ เพราะ
กลัวพวกตัดไม้ดำ เมื่อเห็นว่าข้าวเหลือน้อยจึงหุงขึ้นใหม่แล้วท่อนไม้
จั่วตำท่อนนั้นก็หายไป ข้าวที่สุกจึงมีสีขาว พวกคนตัดไม้เมื่อกินข้าวอิ่ม
แล้ว เห็นบุรุษนั้นมีแรงมากเกินกว่ามนุษย์จึงอัศจรรย์ใจยิ่งนัก จึงพูด
ขึ้นพร้อมกันว่า “ถ้ามีฤทธิ์ถึงเพียงนี้แล้ว จะเป็นเจ้าแผ่นดินมิได้ฤา ขอ
ให้แต่พวกเราทุกคนได้รับความสุขอย่าให้ทุกข์ลำบากก็แล้วกัน” บุรุษ
นั้นจึงตอบว่า ถ้าตั้งนั้นก็ยกเป็นกองทัพไป แล้วก็ตัดไม้ท่อนทำเป็น
ตะบองอย่างใหญ่โตผิดปรกติที่มนุษย์จะถือได้ จึงมีฉายาว่า พระยา

ตระบองทะยุง (คือพระยาศรีโคตรตระบองนั่นเอง) ครั้นได้คณาทรเป็น
ไม้ทะยุงเป็นอาวุธแล้ว ก็พากันยกพวกตรงไปยังพระนครหลวง ฝ่าย
กษัตริย์ผู้ครองราชย์กับเสนาโยธาหาญ ครั้นได้ข่าวว่าพระยาตระ
บองทะยุงยกมาตั้งนั้นก็จัดให้ทหารออกมาต่อสู้ แต่ทหารเมืองหลวง
ต้านทานพระยาตระบองทะยุงไม่ได้ ก็แตกพ่ายพากันหนีเอาตัวรอด
กษัตริย์ผู้ครองราชย์ตกพระทัยถึงกับทิวคงค พระยาตระบองทะยุงก็ได้
เสวยราชสมบัติปราบดาภิเษกทรงพระนามว่า พระโคตมเทวราช”

(พันตรีหลวงเรืองเดชอนันต์, 2550, น. 45-47)

พฤติกรรมการสร้างบ้านแปงเมืองของพระยาศรีโคตรบองเป็นภารกิจสำคัญ
ของวีรบุรุษทางวัฒนธรรม ที่พบได้ทั้งในลุ่มแม่น้ำโขง ลุ่มแม่น้ำน่าน และที่เมืองพระ
ตะบอง ประเทศกัมพูชา ผู้นำที่สามารถนำความเจริญมาสู่ชุมชนกลุ่มนี้จะพบได้ใน
สมัยก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นที่รับรู้ของกลุ่มคนและได้รับการยกย่องสืบต่อกันมา
จะเห็นว่าวีรบุรุษวัฒนธรรมจะปรากฏเฉพาะในตำนานหรือนิทานเท่านั้น เช่นขุนบรม
ของชาวล้านช้าง หรือแม่แต่ พระร่วง ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นวีรบุรุษของชาติไทย ก็ไม่รู้ว่า
ว่าเป็นพระร่วงองค์ไหน เช่นเดียวกับพระยาศรีโคตรบองซึ่งมีชีวิตในยุคก่อน
ประวัติศาสตร์ ซึ่งเราจะรับรู้ได้จากการบอกเล่าผ่านนิทาน เรื่องเล่าต่างๆ แต่ทั้ง 3
ประเทศรับรู้ร่วมกันว่า มีวีรบุรุษที่ชื่อ พระยาศรีโคตรบอง เหมือนกันจึงเชื่อได้ว่า
เป็นกลุ่มคนที่มีเรื่องเล่าคล้ายกัน หรืออันเดียวกันเพียงแต่ลด หรือเพิ่มเนื้อความเพื่อ
ให้เข้ากับบริบทของแต่ละสถานที่

7. อนุสาวรีย์และพิธีกรรม การสถาปนาเรื่องเล่าวีรบุรุษทางวัฒนธรรม ให้เป็นจริง

เป็นที่รับรู้กันได้ว่า วีรบุรุษ ที่ทำคุณประโยชน์ให้กับสังคมใดสังคมหนึ่งเมื่อ
เสียชีวิตแล้ว มักจะได้รับการยกย่องของกลุ่มชนนั้นๆ พระยาศรีโคตรบองถือได้ว่าเป็น
วีรบุรุษทางวัฒนธรรมร่วมชาติ กล่าวคือไม่ว่าจะเป็นประเทศไทย ประเทศ

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หรือแม้แต่ประเทศกัมพูชา ก็ดี ต่างมีอนุสาวรีย์พระยาศรีโคตรบองทั้งสิ้น การสร้างอนุสาวรีย์ให้กับวีรบุรุษทางวัฒนธรรมนั้น สวนใหญ่จะเกิดขึ้นภายหลังจากวีรบุรุษนั้นเสียชีวิตลง สิ่งก่อสร้างที่เป็นเครื่องหมายน้อมนาให้ระลึกถึง วีรกรรม หรือคุณความดีของบุคคลที่ได้ประกอบกรณียกิจ เป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ไว้แก่ บ้านเมือง สมควรจะสร้างอนุสาวรีย์ไว้ให้ปรากฏเพื่อเป็นที่รวมพลังใจ พลังศรัทธา และความนิยมนับถือ ของประชาชน เพื่อให้เป็นแบบฉบับแก่บุคคลสืบต่อไป อนุสาวรีย์นอกจากจะมีความหมายทางด้านความเชื่อความศรัทธาแล้ว อนุสาวรีย์ยังกลายเป็นสิ่งก่อสร้างที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาของคนในอดีตซึ่งมีคุณค่า โดดเด่นจากมุมมองทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์ ในระดับสากลโลก นอกจากนี้ยังมีลักษณะเป็นสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ให้อนุชนรุ่นหลังได้รับรู้เรื่องราวในอดีตจนถึงปัจจุบัน อนุสาวรีย์พระยาศรีโคตรบอง ถูกสถาปนาขึ้นทุกแห่งที่มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระองค์ เนื่องจากพระองค์ทรงมีความสำคัญกับสถานที่นั้นๆ โดยเฉพาะในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้สร้างอนุสาวรีย์พระยาศรีโคตรบองไว้ที่เมืองท่าแขก แขวงคำม่วน ซึ่งอยู่ด้านหน้าของพระราชานุสาวรีย์โคตรบองซึ่งเป็นพระราชานุสาวรีย์สำคัญของ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ภาพที่ 4. อนุสาวรีย์พระยาศรีโคตรบอง
บ้านเมืองเก่า เมืองท่าแขก แขวงคำม่วน สปป.ลาว

อีกที่หนึ่งที่มีความยิ่งใหญ่เช่นเดียวกับพระราชอุทลวงเวียงจันทน์ บริเวณพื้นที่ที่สร้างอนุสาวรีย์นี้เคยเป็นอาณาจักรศรีโคตรบูรมาก่อน ถ้าข้ามฝั่งมายังฝั่งขวาแม่น้ำโขงบริเวณอำเภอธาตุพนม นอกจากจะมีองค์พระธาตุพนมซึ่งเป็นที่เคารพของคนสองฝั่งแม่น้ำโขงแล้ว ใกล้ๆ กับองค์พระธาตุพนมนั้น มีอนุสาวรีย์พระยาศรีโคตรบองตั้งอยู่ภายในสวนสาธารณะเช่นกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบริเวณนั้นนอกจากจะมีพระธาตุพนมเป็นที่เคารพแล้ว ผู้คนเหล่านี้ยังระลึกถึงพระยาศรีโคตรบองผู้ครองอาณาจักรศรีโคตรบูร ซึ่งครั้งหนึ่งเคยรุ่งเรืองอยู่บริเวณนี้เช่นกัน นอกจากนี้ที่จังหวัดฟิจิตร อันเป็นพื้นที่ที่อยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย ก็มีอนุสาวรีย์พระยาศรีโคตรบองเช่นกัน ซึ่งบริเวณจังหวัดฟิจิตรนี้สร้าง อนุสาวรีย์แปลกกว่าที่อื่นเพราะว่าสร้างเสาหลักเมืองไว้ข้างบนและด้านล่างเป็นรูปปั้นของพระยาศรีโคตรบองคอยค้ำเสาหลักเมืองไว้ ซึ่งชาวจังหวัดฟิจิตรให้ความนับถือมาก ส่วนอนุสาวรีย์พระยาศรีโคตรบองที่ประเทศกัมพูชานั้น สร้างไว้ที่เมืองบัตตัมบอง (พระตะบอง) บริเวณวงเวียนกลางเมืองบัตตัมบอง มีลักษณะเด่นเป็นสง่าหันหน้าไปทางทิศตะวันออกสู่ถนนหมายเลข 5 ทางไปกรุงพนมเปญ ชาวเขมรเชื่อว่าที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเพราะจะได้ให้พญาโคตรตะบองขงช่วยปกป้องรักษาเมืองพระตะบองให้รอดพ้นจากการรุกรานของศัตรู

8. พระยาศรีโคตรบอง : ตัวแทนของพระพุทธเจ้าของชาวล้านช้าง ลุ่มน้ำโขง

อาณาจักรศรีโคตรบูร เป็นอาณาจักรหนึ่งที่อยู่ระหว่างตอนกลางประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และดินภาคอีสานของไทยบางส่วน โดยอาณาจักรนี้จะมีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตั้งแต่จังหวัดหนองคายไปจนถึงดินแดนแถบจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งจากหลักฐานปรากฏเรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบอง ทุกที่ปรากฏให้เห็นตลอด ดังนั้นจึงเชื่อได้ว่าพื้นที่ตรงนี้เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีโคตรบูร พระยาศรีโคตรบองเมื่อเสียชีวิตไปแล้วกลุ่มคนที่อยู่เมืองท่าแขก แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเชื่อว่า จะคอยดูแลความสงบสุขให้กับชาวลาว

อาณาจักรศรีโคตรบูร ซึ่งเป็นอาณาจักรโบราณที่ปรากฏขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 11-15 มีพระยาศรีโคตรบองเป็นกษัตริย์พระองค์แรก และต่อมามีกษัตริย์ผู้ปกครองแต่บางครั้งก็ยังใช้ชื่อว่าพระยาศรีโคตรบอง กษัตริย์พระองค์ต่อมาคือพระเจ้านนทเสน ซึ่งเป็นผู้ร่วมก่ออุบมุงองค์พระธาตุพนมร่วมกับกษัตริย์อีก 4 พระองค์เรื่องราวของพระยาศรีโคตรบองถูกกล่าวไว้ในอุรังคราตุตำนานพระธาตุพนม (กรมศิลปากร, น.2483: 16-17) โดยกล่าวว่า

“... พระพุทธองค์ชำระแล้วก็ทรงบาตรผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก แล้วก็เสด็จไปประทับบึงตันรังต้นหนึ่งใต้ปากเซเล็กน้อย ทอดพระเนตรเมืองศรีโคตรบอง เพื่อจะเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในพระนคร ครั้งนั้นพระยาเจ้าเมืองศรีโคตรบองนั้น ได้ทรงบำเพ็ญบุญสมภารมาเป็นอเนกประการ เหตุนี้จึงได้มาเสวยราชสมบัติในเมืองในชมพูทวีปเป็นครั้งที่ 3 เพื่อจักได้โชตนาพระพุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่าพระยาโคตรบูร พระยาโคตรบูรเมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นพระศาสดามาดังนั้น ก็ได้ทูลอาราธนาพระศาสดามารับเอาบิณฑบาตในพระราชฐาน เมื่อพระศาสดาทรงรับเอาข้าวบิณฑบาตแล้ว ก็ส่งบาตรให้พระยาโคตรบูร แล้วก็เสด็จกลับมาประทับที่ตันรังตามเดิม เมื่อพระยาโคตรบูรรับเอาบาตรจากพระศาสดาแล้ว ก็ทรงยกบาตรขึ้นเหนือพระเศียร ทรงกระทำความปรารถนา แล้วจึงทรงนำบาตรไปถวายพระศาสดา ณ ที่ประทับ พระศาสดารับบาตรแล้วก็เสด็จมาที่ประทับทางอากาศ ลงประทับที่ภูกำพร้าว ดังเก่า พระยาโคตรบูรเมื่อเห็นพระศาสดาเสด็จมาทางอากาศดังนั้น ทรงปีติยินดี ยกพระหัตถ์ขึ้นประนม ทอดพระเนตรพระศาสดาไปสู่ด้าวพระเนตร จึงทรงคำนึงในพระทัยว่า อยากเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งแล้วจึงเสด็จกลับมาสู่พระราชฐาน ครั้งนั้นพระศาสดาทรงทราบเหตุพระยาโคตรบูรดังนั้น จึงตรัสกับพระอินทร์ว่า ดูราอินทราชิต ตถาคตเสด็จมาประทับ ณ ที่นี้ราตรีหนึ่งด้วยเหตุอันใด พระอินทร์ทูลตอบว่า พระศาสดาเสด็จมาประทับที่ภูกำพร้าวราตรีหนึ่งนั้น พระองค์ทรงอาศัยซึ่งอดีตเหตุแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง 3 พระองค์ มาประดิษฐานไว้ ณ ที่แห่งนี้ เพื่อเป็นที่สักการบูชาแห่งท้าวพระยาทั้งหลาย ในอนาคตกาลนี้เป็นประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายสืบๆ มา เฉพาะที่พระศาสดา ทรงฉันข้าวบิณฑบาต ของพระยาโคตรบูรมานั้น คนทั้งหลายเรียกว่าเมืองศรีโคตรบอง ผู้เข้าทั้งหลาย อินทร์ พรหม เทพบุตร เทวดา เรียก

ว่าเมือง ศรีโคตโม เหตุพระองค์ทรงพระนามว่าโคตมะ หากให้ศรีสวัสดิ์แก่พระยาศรีโคตรบูร ผู้เข้าทูลถวายเรียกดังนี้ พระยาอินทร์ทูลขอบพระพุทธรูปของพระศาสดา ดังนั้น พระพุทธรูปองค์นี้ทรงดูมีภาพ”

ภาพที่ 5. พระธาตุศรีโคตรบอง หรือพระยาศรีโคตรบอง
เปรียบได้กับเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า

9. พระยาศรีโคตรบอง: จากวีรบุรุษทางวัฒนธรรมกลายเป็นผีบ้านผีเมือง

ความเชื่อของคนในดินแดนอุษาคเนย์เชื่อว่า เมื่อบรรพบุรุษเสียชีวิตลงไปแล้ววิญญาณย่อมคอยปกป้องคุ้มภัยให้กับลูกหลาน เพราะต่างมีความเชื่อว่า บนฟ้ามีผีฟ้าเป็นเทพสูงสุด บนดินมีผีน้ำ ผีป่า ผีนา ผีประจำต้นไม้ และมีผีบ้านผีเมืองซึ่งจะคอยดูแลให้ผู้คนในบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากภัยพิบัติใดๆ ทั้งสิ้น (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2554, น.187) พิธีบูชาผีบรรพบุรุษเป็นความเชื่อของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณที่มีความเชื่อในเรื่องของวิญญาณ (Animism) ดังที่ปราณี วงษ์เทศ (2543, 260-262) กล่าวว่า คนเมื่อตายไปแล้ว ส่วนที่ไม่ใช่ร่างกายของผู้ตายยังอยู่ซึ่งเรียกว่า วิญญาณหรือขวัญ ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ต้องคอยดูแลให้ ความ

สำคัญของผู้ตายเมื่อตอนมีชีวิตอยู่ถ้ามีฐานะทางสังคมและมีบทบาทมากก็ยิ่งนับว่ามีความสำคัญ

ดังนั้น เมื่อคนตายไปแล้วก็มีพิธีกรรมการเช่นไหว้ เพราะถือได้ว่าเป็นการให้ความเคารพและความสำคัญต่อคนตาย ซึ่งขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กันระหว่างผู้เสียชีวิตและผู้มีชีวิตมากน้อยแค่ไหน และในมุมมองว่า เมื่อยังมีชีวิตอยู่ผู้ตายคอยช่วยเหลือ แก้ปัญหากลุ่มชนมากน้อยอย่างไรบ้าง ดังนั้นจึงถูกมองว่าผู้ตายมีอำนาจบารมี เคยเป็นผู้นำในการสร้างบ้านแปงเมือง หรือทำคุณประโยชน์ให้กับชุมชนมากน้อยเพียงไร การกราบไหว้บูชาชุมชนจึงร่วมกันประกอบพิธีกรรมอย่างยิ่งใหญ่และสืบทอดมาจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไป

ผู้วิจัยพบว่า พระยาศรีโคตรบอง เป็นบรรพบุรุษของกลุ่มของกลุ่มชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในดินแดนอุษาคเนย์ เป็นกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก ซึ่งอาจเป็นกลุ่มขอม หรือกลุ่มนาค หรือละว้า ซึ่งอยู่ร่วมกับคนไทกลุ่มต่างๆ ดังนั้นความเชื่อ พิธีกรรม จึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีที่เห็นได้อย่างชัดเจน พระยาศรีโคตรบอง เมื่อเสียชีวิตไปแล้วได้รับการยกย่องเป็นผีบ้านผีเมือง ชาวบ้านเชื่อว่าผีพระยาศรีโคตรบองยังไม่ได้ไปเกิด ยังคงคอยปกป้องคุ้มครองลูกหลานของตนอยู่ แต่ถ้าหากลูกหลานประพฤติไม่เหมาะสม จะต้องทำการขอขมา จากผีบรรพบุรุษจึงถูกยกฐานะให้เป็นผีอารักษ์ประจำเมือง หรือผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง เพราะเมื่อสังคมขยายกลายเป็นสังคมขนาดใหญ่จึงต้องมีการสร้างศาล เพื่อให้เป็นที่สิงสถิตของบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไป ดินแดนเมืองท่าแขก แขวงคำม่วน สปป.ลาว มีพิธีไหว้ผีพระยาศรีโคตรบองร่วมกับงานนมัสการพระธาตุศรีโคตรบอง เพราะในสมัยก่อนยังไม่มีการสร้างอนุสาวรีย์พระยาศรีโคตรบอง ชาวลาวจึงใช้องค์พระธาตุเป็นตัวแทนพระยาศรีโคตรบอง เพราะถือว่าเป็นบุคคลที่ทำคุณประโยชน์ให้กับบ้านเมืองในยุคนั้น ซึ่งต่อมาจึงได้สร้างอนุสาวรีย์ขึ้นภายในบริเวณพระธาตุศรีโคตรบอง และเฉลิมฉลองไปพร้อมกันกับพิธีนมัสการพระธาตุ เช่นเดียวกันกับพิธีบูชาพระยาโคตมเทวราช ของชาวจังหวัดพิจิตรที่จัดขึ้นทุกปี ซึ่งถือว่า เป็น “พ่อปู่ของชาวพิจิตร” ซึ่งนั่นคือเป็นผู้มีความสำคัญและทำคุณประโยชน์ต่อชาวเมืองเป็นอย่างยิ่ง จึงได้มีการสร้างศาลและมีรูปปั้นให้ให้ได้กราบไหว้กันทั้งเมือง ในเมืองบัตัดัมบอง หรือเมืองพระ

ตะบองในอดีตกเคยเป็นเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยามมีรูปปั้นพระยาศรีโคตรบอง (ตะบองขยุง) ที่ใจกลางเมือง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเมือง ชาวเมืองได้กราบไหว้บูชาขอพร เพื่อให้ดวงวิญญาณของท่านได้คุ้มครองให้อยู่รอดปลอดภัย ชาวพระตะบองจึงได้ไปบนบานเพื่อขอในสิ่งต่างๆ โดยจุดธูปบอกกล่าวและเมื่อคำบนบานนั้นประสบผลสำเร็จจึงได้มาทำพิธีแก้บน ผู้วิจัยพบว่า การเซ่นไหว้พระยาศรีโคตรบองในแต่ละพื้นที่ศึกษานั้นแตกต่างกันออกไป แล้วแต่ความเชื่อของแต่ละกลุ่มชน ทั้งนี้สิ่งที่เหมือนกันนั้นคือดวงวิญญาณของพระยาศรีโคตรบองเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นอารักษ์เมืองให้อยู่รอดปลอดภัยตามความเชื่อของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

10. พระยาโคตรบองเทวราช : ฝักรักษ์เมืองพิจิตร

จังหวัดพิจิตรของประเทศไทย เป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน โดยตำนานของเมืองพิจิตรไปผูกกับตำนานพระยาแกรก ซึ่งอยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดารเล่ม 1 (พงศาวดารเหนือ) โดยกล่าวว่าพระยาโคตรตะบองเป็นโอรสของพระยาโคตรมเทวราช เมื่อยังเยาว์วัยชื่อว่า เจ้ากาญจนกุมาร พอนานเข้าเรียกว่าเจ้าไวยยักษา โตขึ้นมาเรียกว่า พระยาโคตรตะบอง ไปสร้างเมืองพิจิตร นอกจากนี้ยังได้ไปสร้างเมืองพิชัย ได้ชื่อว่า พระยามือเหล็ก

ประวัติเมืองพิจิตรได้เริ่มศึกษาจริงจิงจากคำบอกเล่าของหลวงปู่โง่น โสรโย โดยการสร้างศาลหลักเมืองพิจิตร ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลเมืองเก่า ห่างจากตัวจังหวัดพิจิตรประมาณ 5 กิโลเมตร ติดกับแม่น้ำน่าน ซึ่งศาลหลักเมืองของจังหวัดพิจิตรจะแตกต่างจากที่อื่น เพราะจะมีเสาหลักเมืองอยู่ด้านบนและข้างล่างจะเป็นรูปปั้นของพระยาโคตรตะบองเทวราช คำเสาหลักเมืองไว้ ลักษณะรูปปั้นของพระยาโคตรตะบองเทวราชนั้นอยู่ในลักษณะของการนั่งถือกระบอง ซึ่งในช่วงเวลาในการสร้างเสาหลักเมืองนั้นมีการกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งผู้สร้างคือหลวงปู่โง่น โสรโย ท่านได้กล่าวว่า “ทางบ้านเมืองท่านสร้างหลักเมือง ทางเราก็มีการสร้างหลักใจคู่กันไป” หลักใจของท่านหลวงปู่โง่น โสรโย ที่กล่าวถึงคือ รูปปั้นพระยาโคตรตะบองเทวราช ซึ่งชาวพิจิตรถือว่าเป็นพ่อปู่ของเมือง

ภาพที่ 6. พระยาโคตมเทวราช หรือพระยาศรีโคตรบอง
ผิอาร์กซ์แห่งเมืองพิจิตร

พิธีบูชาพระยาศรีโคตรบอง ซึ่งชาวพิจิตรถือว่าเป็นผู้ก่อตั้งเมืองพิจิตรขึ้นมา นั้น จะกระทำกันทุกปีในเดือนเมษายน และต้องทำก่อนพิธีสงกรานต์ และผู้เป็นพ่อเมืองหรือผู้ว่าราชการจังหวัด ต้องมาเป็นประธานในพิธี เพราะชาวพิจิตรเชื่อว่า ถ้าไม่ทำพิธีกรรมบูชาพระยาศรีโคตรบองและเสาหลักเมืองแล้ว บ้านเมืองจะมีเหตุเภทภัยต่าง ๆ เกิดขึ้น และผู้ที่จะเป็นประธานในพิธีต้องเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเท่านั้น ส่วนสาเหตุที่ศาลหลักเมืองจังหวัดพิจิตรแตกต่างจากศาลหลักเมืองที่อื่นคือ มีสองชั้น ชั้นบนจะเป็นเสาหลักเมืองและชั้นล่างจะเป็นรูปพระยาศรีโคตรบอง ซึ่งได้คำอธิบายจากหลวงปู่โง่น โสรโย (2512, น.76-83) กล่าวว่า "... การสร้างศาลหลักเมืองนั้นเพราะเทวดาประจำเมืองมี 3 จำพวก คือพวกใต้ดิน เรียกว่า วสุเทพ มีพระเพลิงเป็นหัวหน้าซึ่งจมอยู่ใต้ดิน พวกที่สอง คือพวกกรูทรเทพ มีพระวายุเป็นหัวหน้าพวกนี้จะอยู่ระหว่างอากาศกับพื้นดิน พวกที่สามคือพวกเทวดาประจำน่านฟ้า มีพระเป็นหัวหน้า เสาหลักเมืองเป็นเป็นเทวดาประเภทที่สอง คือประเภทกรูทรเทพ ส่วนพ่อปู่หลักเมือง เป็นเทพประเภท วสุเทพภูมิบาล เป็นพวกเทวดาที่

ชอบอยู่ใต้ดิน ดังนั้นการเอาฟองน้ำหลักเมืองไว้ข้างล่างจึงเป็นความประสงค์ของเทวดาประเภท วสุเทพภูมิบาล เพราะเชื่อว่า ความศักดิ์สิทธิ์ของเสาหลักเมืองอยู่ใต้ดินนั่นเอง”

ในเดือน เมษายน ของทุกปี จะมีงานประเพณีสงกรานต์ สร้างน้ำพอง บูชาหลักเมือง และย้อนรอยประวัติศาสตร์เมืองเก่าพิจิตร จะจัดขึ้นประมาณวันที่ 6-10 เมษายน รวมทั้งหมด 5 วัน โดยวันสำคัญจะอยู่ที่ วันที่ 9 เมษายน ซึ่งเป็นวันที่ทำพิธีบวงสรวงพระยาโคตรบอง ภูเขาหลักเมืองและสร้างน้ำพอง พร้อมนำผู้ร่วมงานรดน้ำขอพรผู้สูงอายุวิถีไทย มีการประกวดอาหารไทย การเดินแบบผ้าไทย งานจะเริ่มด้วยผู้ว่าราชการจังหวัดพร้อมด้วยคณะเข้าไปภายในชั้นล่างของศาลหลักเมืองเปลี่ยนพวงมาลัยพระยาศรีโคตรบอง และจากนั้นนำดอกไม้ธูปเทียนมาบูชาพระยาศรีโคตรบอง เสร็จแล้วออกมายังหน้าศาลหลักเมืองนำเครื่องเซ่นไหว้มาตั้งไว้ข้างหน้าศาล พรหมณ์ทำพิธีสวดแล้วผู้ว่าราชการจังหวัดพิจิตรถวายเครื่องเซ่นไหว้แก่พระยาศรีโคตรบอง เสร็จแล้วมีการรำบูชา เป็นอันเสร็จพิธีภาคเช้า ส่วนภาคกลางวันนั้นมีการแสดงแสง สี เสียง ประวัติเมืองพิจิตร

11. บทสรุปและอภิปรายผล

บทความวิจัยเรื่อง พระยาศรีโคตรบอง: วีรบุรุษมอญเขมร เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง พระยาศรีโคตรบอง : ความสัมพันธ์และบทบาทของเรื่องเล่าพื้นบ้านในชุมชนลุ่มน้ำโขง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่าพระยาพระยาศรีโคตรบองคือใคร และเป็นวีรบุรุษของกลุ่มใด ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบอง ในรูปแบบของเรื่องเล่าจากชาวบ้านที่เป็นมุขปาฐะ และเอกสารลายลักษณ์อักษร รวมทั้งเอกสารทางสื่ออินเทอร์เน็ต

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับเรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบองในพื้นที่ 3 ประเทศ ได้แก่ประเทศไทย ที่จังหวัดนครพนม จังหวัดหนองคาย และจังหวัดพิจิตร ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เก็บข้อมูลที่เมืองท่าแขก แขวงคำม่วน และที่เมืองพระตะบอง ราชอาณาจักรกัมพูชา ส่วนข้อมูลหลักที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพระยาศรีโคตรบองนั้นเก็บข้อมูลพิธีบูชาพระธาตุศรีโคตรบองประจำปีในเมืองท่าแขก แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

และ งานประเพณีสงกรานต์ สรงน้ำพ่อบุ บูชาหลักเมือง และย้อนรอยประวัติศาสตร์ ที่จังหวัดพิจิตร ประเทศไทย

ผู้วิจัยพบว่า พระยาศรีโคตรบองเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม ของกลุ่มคนที่อยู่ ที่สามแผ่นดินได้แก่ ในดินแดนประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและ ในบริเวณภาคอีสานของประเทศไทย บริเวณดินแดนจังหวัดพิจิตร ประเทศไทย และ ที่เมืองบัตตัมบอง(พระตะบอง) ราชอาณาจักรกัมพูชา เพราะมีหลักฐานเชื่อได้ว่า กลุ่มคนที่อยู่ลุ่มน้ำโขง ลุ่มน้ำน่าน ไม่ว่าจะเป็นอาณาจักรศรีโคตรบูร อาณาจักรละโว้ รัฐกัมพูชนคร และอาณาจักรขอมแห่งเมืองบัตตัมบอง ต่างมีความเชื่อมโยงกันทั้งสิ้น เรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบองนั้นเป็นที่รับรู้ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน ดังเช่นที่ ทองแถม นาถจำนง (ออนไลน์ <https://www.academia.edu>.) สรุปได้ว่า ตำนานพระยาศรีโคตรบอง เป็นตำนานที่ร่วมกันทั้ง เขมร สยาม และลาว มีเรื่อง คล้ายกัน เมื่อพิจารณาแล้วน่าจะอยู่ในยุคประวัติศาสตร์ช่วงมีตมม คือในช่วงล่มสลาย ของยุคพระนครหลวง ร่วมสมัยกับการรุ่งเรืองขึ้นมาของนครรัฐที่ปกครองโดยสยาม และลาว ดังนั้น เรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบองจึงแพร่กระจายไปตามลุ่มน้ำโขง ทำให้ เห็นว่าเรื่องนี้ได้รับความนิยมพอสมควร ในเอกสารประวัติศาสตร์ของศรีโคตรและ เวียงจันทน์ ซึ่งบันทึกด้วยตัวอักษรไทยน้อยเก่า กล่าวว่า พระยาศรีโคตรบองอาศัย อยู่ที่เมืองเปงจาน ซึ่งเมืองนี้เป็นอีกเมืองหนึ่งที่ตั้งอยู่ในตำบลโพนแพง อำเภอรัตน วาปี จังหวัดหนองคาย (ผู้วิจัย) ซึ่งมีอาณาเขตติดกับแม่น้ำโขง เมืองชนะคาม ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งพระยาอนุพาวนต์ได้ให้ทหารไป เชิญท้าวศรีโคตรมาช่วยปราบช้างที่ทำลายเมืองเวียงจันทน์ ดังนั้นจึงเป็นที่น่าเชื่อได้ ว่าชื่อของพระยาศรีโคตรบองเป็นตำแหน่งเจ้าเมืองที่ปกครองอาณาจักรศรีโคตรบอง ที่ครอบคลุมแม่น้ำโขงทั้งสองฝั่ง พระยาศรีโคตรบอง มีกระบองวิเศษซึ่งเป็นอาวุธ ประจำกาย ซึ่ง พงศาวดารเหนือ ตำนานเมืองพิจิตร และตำนานเมืองพระตะบอง กล่าวไว้ตรงกัน เรื่องของการตามกระบองไปถึงเมืองล้านช้าง และได้ปราบช้างที่เข้า มาทำอันตรายแก่ชาวเมือง เจ้าเมือง ศรีสัตนาคนหุต จึงยกบุตรสาวให้เป็นมเหสีและ ได้ครองเมืองครั้งหนึ่ง

เรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบอง : บทบาทในการสร้างสำนึกร่วมของคนทั้งสาม ดินแดนให้มีความรู้สึกร่วมกันเป็นเครือข่ายวัฒนธรรมอันเดียวกัน

เรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบอง แพร่หลายในดินแดนหลายแห่งตั้งแต่ดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง (สปป. ลาวและในจังหวัดริมฝั่งขวาแม่น้ำโขงตั้งแต่จังหวัดหนองคายไปจนถึงจังหวัดอุบลราชธานีในภาคอีสานของไทย) ลุ่มแม่น้ำน่าน (จังหวัดพิจิตร ลพบุรี ภาคกลางของประเทศไทย) และบริเวณเมืองพระตะบอง (เมืองบาดำบองประเทศกัมพูชา) เป็นเรื่องเล่าที่เล่าสืบทอดกันมา ทำให้เห็นว่าการที่ใช้เรื่องเล่านี้เป็นคนกลุ่มเดียวกัน ซึ่งต้นกำเนิดหรือจุดเริ่มต้นของเรื่องเล่านี้ไม่สามารถที่จะบอกได้ว่ากำเนิดมาจากตรงบริเวณใด เพียงแต่บอกให้รู้ว่าเรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบองได้รับความนิยมในดินแดนแถบนี้มานานแล้ว แล้วอีกอย่างคือเรื่องเล่านี้เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความมีตัวตนของอารยธรรมของกลุ่มชนเหล่านี้ ทำให้มีความรู้สึกว่าตนเองเป็นพวกพ้องเดียวกัน ดังเช่น ปิยะพร วามะสิงห์ (2538) ได้ศึกษาเรื่อง ความสำนึกในชาติพันธุ์ของลาวพวน ที่แสดงให้เห็นถึงสำนึกความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันผ่านพิธีกรรม ส่วนงานของรุ่งนภา พรหมณวงศ์ (2544) ได้ศึกษา การธำรงชาติพันธุ์ของชุมชนชาวจีนคาทอลิกผ่านพิธีศพ: กรณีศึกษาชุมชนคาทอลิกบ้านบางนกแขวก ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งใช้พิธีกรรมเป็นการสร้างการรักษาชาติพันธุ์ไว้อย่างเหนียวแน่น แต่ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มคนที่ใช้เรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบองนั้น เป็นกลุ่มคนที่มีมาในยุคประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ซึ่งเมื่อสืบค้นขึ้นไปจะพบว่าเป็นยุคสมัยที่ยังไม่มีรัฐชาติ แต่จะเป็นอาณาจักรซึ่งทั้งหมดนั้นจะอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่ หรืออาจกล่าวให้แคบลงได้อีกว่าเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองเดิมของประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และประเทศกัมพูชา ซึ่งคนทั้งหมดรับรู้เรื่องราวของพระยาศรีโคตรบองผ่านเรื่องเล่า โดยมีหลักฐานที่เป็นตำนาน นิทาน เรื่องเล่า ซึ่งจากเหตุผลดังกล่าวนี้ ชาลส์ เอฟ คายน์ (C. F. Keyes, 1982: 12-13 อ้างใน ปิยะพร วามะสิงห์, 2538: 4) กล่าวว่า ลักษณะเด่นของคนที่อยู่ในวัฒนธรรมอันเดียวกันนั้นจะสืบทอดมาจากบรรพบุรุษทางวัฒนธรรม ซึ่งจะมีความผูกพันทางสายเลือด และทางวัฒนธรรมอยู่ด้วยพร้อมๆ กัน เป็นความรู้สึกที่ผูกพัน ซึ่งจะนำไปสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเฉพาะกลุ่มที่มีชาติพันธุ์ตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า ในเรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบอง ยังก่อให้เกิดพิธีกรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้บุคคลสำนึกว่าเป็นกลุ่มคน

ร่วมวัฒนธรรมอันเดียวกัน โดยจะเห็นได้ว่า ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีพิธีนมัสการพระธาตุศรีโคตรบอง ซึ่งกลุ่มคนทั้งในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเอง หรือแม้แต่ประชาชนที่อยู่ในดินแดนของภาคอีสานของไทย ก็ยังไปร่วมงานนมัสการองค์พระธาตุศรีโคตรบองร่วมกัน นั่นก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกที่กล่าวว่าเราเป็นกลุ่มคนที่มรดกบรรพบุรุษอันเดียวกัน หรือแม้แต่ในบริเวณจังหวัดพิจิตรเอง พระยาศรีโคตรบอง อาจจะถูกเรียกต่างกันอย่างออกไป แต่ยังมีเค้าเดิมของคำว่า พระยาศรีโคตรบอง พิธีบูชาพ่อปู่โคตมเทวราช ถูกจัดขึ้นทุกปีก่อนจะมีประเพณีสงกรานต์ ชาวจังหวัดพิจิตรซึ่งตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีแล้วเป็นจังหวัดหนึ่งซึ่งอยู่ในอาณาเขตของ อาณาจักรละโว้ ลพบุรี ซึ่งเป็นอาณาจักรของกลุ่มคนพื้นเมืองดั้งเดิมของคนที่อยู่ในบริเวณกลุ่มนี้ พิธีบูชาพ่อปู่โคตมเทวราชนั้นจัดขึ้นพร้อมกับการบูชาเสาหลักเมืองของจังหวัดพิจิตร งานจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่มีการแสดงแสง เสียง ซึ่งเป็นเรื่องราวประวัติความเป็นมาของจังหวัดพิจิตร ในงานบูชาพ่อปู่พระยาโคตมเทวราชนั้น ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นคนเปลี่ยนมาลัยเพื่อคล้องพระบอง ซึ่งเป็นอาวุธของพระยาโคตมเทวราช เพราะพ่อปู่ได้กลายเป็นผีอารักษ์บ้านเมืองของชาวจังหวัดพิจิตร ในวันงานนอกจากประชาชนชาวจังหวัดพิจิตรมาร่วมงานแล้ว ชาวจังหวัดลพบุรี จังหวัดพิษณุโลก ก็ได้เดินทางมานมัสการและร่วมงานด้วย เพราะประชาชนเหล่านี้ล้วนมีความรู้สึกว่าเขาเป็นกลุ่มชนเชื้อสายทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำเดียวกัน มีบรรพบุรุษสายเลือดเดียวกัน แม้กาลเวลาจะผ่านไปนานแล้วก็ตาม

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ในดินแดนประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นในลุ่มน้ำโขง หรือบริเวณลุ่มน้ำน่านล้วนใช้เรื่องเล่าพระยาศรีโคตรบองในการประกอบพิธีกรรม ส่วนวันเวลาในการประกอบพิธีกรรมนั้นอาจจะไม่ตรงกัน แต่ก็ใกล้เคียงกัน ทั้งนี้ เพราะว่ากลุ่มคนเหล่านี้ล้วนมีความสำนึกร่วมกันว่า พวกเขามีบรรพบุรุษคนเดียวกันที่ทำให้พวกเขายังคงรำลึกอยู่เสมอว่า เป็นชาติพันธุ์อันเดียวกัน แม้แต่ในเมืองพระตะบอง (บัตตาบอง) ประเทศกัมพูชา ก็ตาม ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นดินแดนของประเทศไทยมาก่อน ก็สร้างรูปปั้นพระยาศรีโคตรบองไว้ตรงกลางใจเมืองเพื่อเป็นสัญลักษณ์สำคัญว่าเมืองนี้เป็นเมืองของพระยาศรีโคตรบองนั่นเอง

สรุปได้ว่าพระยาศรีโคตรบอง เป็นวีรบุรุษที่รับรู้กันทั้งในประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และกัมพูชา ซึ่งครั้งหนึ่งดินแดนแห่งนี้ไม่ได้มีความเป็นรัฐชาติ เพียงแต่เป็นอาณาจักรเท่านั้นเอง ดังนั้น กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ดินแดนที่อยู่ใกล้เคียงกันย่อมไปมาหาสู่กัน นิทาน ตำนาน หรือเรื่องเล่าต่างๆ จึงมีการหยิบยืมกันและกันและนำไปใช้ต่อๆ กัน จนแยกไม่ออกว่าใครเป็นเจ้าของ เพราะกลุ่มคนเหล่านี้ถือว่า เป็นเครือญาติทางวัฒนธรรมกันอย่างผสมกลมกลืนจนหาร่องรอยไม่ได้นั่นเอง

รายการอ้างอิง

- คณะกรรมการค้นคว้าและเรียบเรียงประวัติศาสตร์แขวงคำม่วน. (2558). *ประวัติศาสตร์แขวงคำม่วน: ดินแดนแห่งอารยธรรม*. เวียงจันทน์: สำนักพิมพ์จำหน่ายหนังสือแห่งรัฐ.
- จังหวัดพิจิตร. (2561). *ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดพิจิตร*. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.phichit.go.th/phichit/>.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2540). *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- ฉลอง สุวรรณโรจน์. (2542). *ตำนานพระยาศรีโคตรบองเทวราช*. ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่มที่ 9*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ทองแถม นาถจำนง. (2561). *ตำนานพระยาศรีโคตรบอง*. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.academia.edu>.
- ธิดา สาระยา. (2539). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ดวงไข หลวงพะสี. (2554). *อาณาจักรศรีโคตรบอง*. พิมพ์ครั้งที่ 4. เวียงจันทน์: นครศรีพินิต.

- นิติ เอียวศรีวงศ์.(2536). *วีรบุรุษในวัฒนธรรมไทย*. ปาฐกถาพิเศษป่วย อึ้งภากรณ์ ครั้งที่ 4 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (วันที่ 9 มีนาคม 2536).
- ปัทมกัฏฐ์ ธรรมกวินทิพย์ และบารณี บุญทรง. (2557). การผจญภัยของวีรบุรุษ: กรณีศึกษาจากพระอภัยมณี. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 11(1) มกราคม-เมษายน.
- ประคอง นิยมมานเหมินท์. (2554). *เจ้าเจื่องหาญวีรบุรุษไทลื้อ ตำนาน มหากาพย์ พิธีกรรม*. สถาบันไทยศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2543). *สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- พันธุ์หลวงเรืองเดชอนันต์. (2550). *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- ปิยพร วามะสิงห์. (2538). *ความสำนึกในชาติพันธุ์ลาวพวน*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- รุ่งนภา พราหมณ์วงศ์. (2544). *การธำรงชาติพันธุ์ของชุมชนชาวจีนคาทอลิกผ่านพิธีศพ : กรณีศึกษาชุมชนคาทอลิก บ้านบางนกแขวก ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศานติ ภักดีคำ. (2558). *พระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพะพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนพระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพะพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ตรวจสอบชำระจากเอกสารตัวเขียน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2558). *เรื่องเล่าพื้นบ้านไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

- ศิลปากร.กรม. (2549). *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 12*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- ศิลปากร.กรม. (2483). *อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม. ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ อ.ต. หลวงประชุมบรรณาสาร (21 เมษายน 2483)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยเชชม.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2540). *แอ่งอารยธรรมอีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สุกัญญา สุจนายา. (2542). *พระร่วง: วีรบุรุษในประวัติศาสตร์และวีรบุรุษทางวัฒนธรรม. วารสารภาษาและวรรณคดีไทย 16*.
- สุกัญญา สุจนายา. (2556). *วรรณกรรมมุขปาฐะ*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2549). *ประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมเมืองพิจิตร*. กรุงเทพฯ: ธนาคารกรุงเทพ.
- โสโรโยภิกขุ. (2512). *ประวัติพ่อปู่หลักเมือง*. กรุงเทพฯ: ศรีไทยการพิมพ์.
- องค์การคำของคุรุสภา. (2512). *ประชุมพงศาวดารเล่ม 45 ประชุมพงศาวดารภาคที่ 71(ต่อ)-73*. กรุงเทพฯ: ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์.
- องค์การคำของคุรุสภา. (2505). *ประชุมพงศาวดารเล่ม 1 (ประชุมพงศาวดารภาค 1 ตอนต้น)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- Campbell, J. (1973). *The Hero with a Thousand Faces*. 3rd ed. New Jersey: Princeton University Press.

Received: July 30, 2019

Revised: August 14, 2020

Accepted: December 14, 2020